83.3(4Укр)1
Л 63

# ЛИСТУВАННЯ ІВАНА ФРАНКА ТА БОДУЕНА ДЕ КУРТЕНЕ

Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника
Інститут українознавства

# ЛИСТУВАННЯ ІВАНА ФРАНКА ТА БОДУЕНА ДЕ КУРТЕНЕ

*Переклад листів Бодуена де Куртене,*
*підготовка до друку,*
*вступна стаття і примітки*
*Василя Ґрещука*

НБ ПНУС
738442

Івано-Франківськ
"Плай"
2008

УДК 821.161.2:82-6
ББК 83.3(4 Укр)6
Л63

*Рецензенти:*

д-р філол. наук, проф. *Лев Полюга* (Інститут українознавства ім. Івана Крип'якевича НАН України);
д-р філол. наук *Роман Голод* (Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника)

*Рекомендовано до друку вченою радою Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника*

Л63 **Листування Івана Франка та Бодуена де Куртене** / [переклад листів Бодуена де Куртене, підготовка до друку, вступна стаття і примітки Василя Грещука]. – Івано-Франківськ : Плай, 2008. – 92 с.
ISBN 978-966-640-248-9

У цьому виданні зібрано опубліковані листи Івана Франка до Бодуена де Куртене та листи Бодуена де Куртене до Івана Франка, які друкуються вперше. Вони містять важливі матеріали для характеристики не тільки творчих взаємин і наукових контактів цих двох геніїв, а й суспільно-політичного, наукового, культурного, творчого життя в слов'янському та європейському світі кінця XIX – поч. XX ст.

Для науковців, викладачів, студентів, учителів і широкого кола читачів.

Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника
код 02125266
НАУКОВА БІБЛІОТЕКА
Інв. № 738442

УДК 821.161.2:82-6
ББК 83.3(4 Укр)6

© Інститут українознавства при Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника, 2008

© Видавництво "Плай" ЦІТ Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2008

**ISBN 978-966-640-248-9**

## "Із правдивою пошаною щиро відданий..."

Про листування І. Франка з Бодуеном де Куртене відомо давно. В останньому томі двадцятитомного видання творів опубліковані переклади з польської мови п'яти листів І. Франка до Бодуена де Куртене від 5. IX. 1896 р., 27. I. 1898 р., другої половини лютого 1898 р., 19.VI.1900 р., та від 19.I.1904 р.[1] Оригінали цих листів з перекладами, а також ще один лист від 18.II.1904 р. надруковані в 50-му томі зібрання творів Франка[2]. Вони вже стали предметом наукових досліджень[3]. Однак не менш важливими для з'ясування творчих взаємин, наукових контактів цих двох великих людей, для філологічного джерелознавства, висвітлення тогочасних складних питань літературного процесу та суспільно-політичного, наукового й культурного життя є листи Бодуена де Куртене до Каменяра. Цінність цих листів посилює особистість їх автора, видатного польського мовознавця, славіста і педагога, професора Казанського, Тартуського, Краківського, Петербурзького, Варшавського університетів, дійсного члена Краківської і члена-кореспондента Петербурзької Академії наук, дійсного члена НТШ, основоположника Казанської лінгвістичної школи, палкого оборонця "свободи національного розвитку всіх мов і незалежности народів, в тому числі й українського"[4].

[1] Франко І. Вибрані листи [До І.О.Бодуена де Куртене] // І. Франко. Твори: В 20 т. – Т. 20. – К., 1956. – С. 567-568, 575-576, 576-578, 586-587, 593-594.
[2] Франко І. Листи [До І.О.Бодуена де Куртене] // І. Франко. Зібрання творів: У 50т. – Т.50. – К., 1986. – С. 80-81, 98-100, 102-105, 152-154, 198-200, 236-237.
[3] Бучко Д. Листування Івана Франка з європейськими вченими // Іван Франко – письменник, мислитель, громадянин: Матеріали Міжнародної наукової конференції (Львів, 25-27 вересня 1996 р.). – Львів, 1998. – С. 798-800.
[4] Енциклопедія українознавства. – Т.1. – Львів, 1993. – С.148.

У відділі рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України зберігається 15 листів Бодуена де Куртене до І. Франка[1]. Невідомо, коли і за яких обставин зав'язалось листування між ними, однак хронологічно перший лист, що зберігся, від 5 серпня 1894 р., засвідчує, що це продовження листування. З огляду на невеликий обсяг наведемо його повністю в нашому перекладі з польської мови.

*Краків, 5. VIII. 94.*

*Шановний пане докторе!*

*Одночасно пересилаю Вам пару своїх дрібничок; незабаром вишлю більше. Чи десь опубліковані промови Щепановського ("Про місцеву течію в літературі", якщо не помиляюсь) і Войцеха Дідушицького ("Про завдання польської журналістики"). Якщо так, буду дуже вдячний панові за їх надіслання, а борг віддам негайно.*

*Чи "Kurier Lwowski" друкує мої статті, а також невеличку новелу пані Яніни Б. де К.?*

*В очікуванні ласкавої відповіді залишаюся щиро відданим*

*Бодуен де Куртене*
*вул. Радзівіловська, 13*[2]

Відомо, що Бодуен де Куртене співпрацював із різними часописами, в тому числі й з "Kurierom Lwowskim", тому цілком ймовірно, що знайомство його

[1] Автографи усіх листів зберігаються у фонді І. Франка (далі – ІЛ. – Ф.3. – №1628.).
[2] ІЛ. – Ф. – 3. – № 1628.



з І. Франком, який із 1887 р. працював у згаданій газеті, могло відбутися як дописувача й кореспондента.

Другий за часом із збережених листів відправлений із Кракова 12 лютого 1896 р.[1] У ньому Бодуен де Куртене дякує за надіслані йому І. Франком випуски "Життя і слова", яких у нього не було, просить прислати йому випуск ЗНТШ, який містить інформацію про опубліковану ним у Санкт-Петербурзі у 1895 р. книгу "Материалы для южнославянской диалектологии и этнографии. I. Резьянские тексты".

Бодуен де Куртене береться допомогти І. Франкові опублікувати в видавництві Академії або в "Pracach filologicznych" апокриф польською мовою в перекладі з XVII ст. "Пророцтво Мефодія Патарського", який зберігався в Оссолінеумі. Водночас звертається до І. Франка попросити при нагоді польського публіциста, редактора львівських періодичних видань Болеслава Вислоуха, щоб той вислав йому три екземпляри тих номерів "Tygodnika", в яких було поміщено оповідання "Після вироку". Цікавиться перебігом засідання Сейму.

У третьому коротенькому листі від 16 липня 1896 р. Бодуен де Куртене просить вислати йому перший випуск двомісячника "Життя і слова" за 1895 р. і цікавиться, коли вийде шостий[2].

Наступний, четвертий лист датований 11 лютим 1898 р.[3] Це відповідь на лист І. Франка від 27 січня 1898 р., в якому він, крім іншого, звернувся з проханням до Бодуена де Куртене, щоб той знайшов людину, яка б у Музеї Чарторийських зробила копії рукописних віршів про Богдана Хмельницького для його праці "Похід Хмельницького в сучасних польських, латинських і українських віршах"[4]. Про ставлення Бодуена де

[1] ІЛ. – Ф. – 3. – № 1613.
[2] ІЛ. – Ф. – 3. – № 1662.
[3] ІЛ. – Ф. – 3. – № 1626.
[4] Франко І. Листи [До І.О.Бодуена де Куртене] // І. Франко. Зібрання творів:

Куртене до клопітного прохання І. Франка свідчать рядки з листа : "Спізнююся трохи з відповіддю на Ваш лист, бо хотів одночасно переслати копію вказаних Вами рукописних уривків [..]. Указані рукописи переписувала одна інтелігентна особа (пані Кіркор, походженням з Росії, а тут проживає тимчасово). Щодо точності копії, то перевірив я сам разом з панею К[іркор] дуже скрупульозно, так що, гадаю, немає у ній помилок, № 144 стор[інки] 559, а також № 150 стор[інки] 385 виявились справді прозою; однак у № 150 ми знайшли закінчення або віршовані додатки (стор[інки] 398-399); саме ж бо "Mnemosynon epitaphiale" тягнеться від стор[інки] 385 до 398, тобто аж 13 сторінок), отож також вирішили його переписати. В такий спосіб дістанете не тільки вказані номери, але також трохи більше. Пані К[іркор] старанно переглянула цілі рукописні томи, указані вами, як і також кілька інших, але вже жодних віршів, які мають відношення до Хмельницького, не знайшла. Якби треба було б ще щось з'ясувати, охоче Вам допоможу"[1].

Однак цінність цього листа як літературознавчого джерела визначається передовсім оцінкою Бодуена де Куртене відомої статті І.Франка "Поет зради", надрукованої у віденському тижневику "Die Zeit" у 1897 р., за яку поета, за його ж словами "галицькі поляки закидали камінням і вважають вже неіснуючим"[2]. Саме в цьому листі польський мовознавець вперше торкнувся питання Франкового потрактування поеми А. Міцкевича "Конрад Валенрод". Бодуен де Куртене різко засуджує "каменування" І. Франка: "Гавкання на пана не тільки звичайних писак, але навіть поважніших і чесних людей дуже обурило мене, бо було доказом нетолерування і

У 50 т. – Т.50. – К., 1986. – С. 99.

[1] ІЛ. – Ф. – 3. – №1626.

[2] Франко І. Листи [До І.О.Бодуена де Куртене] // І. Франко. Зібрання творів: У 50 т. – Т.50. – К., 1986. – С. 99.



опанування розуму сліпим шовінізмом"[1]. Водночас він вважає суб'єктивною і помилковою інтерпретацію творчості Адама Міцкевича: "Ваша характеристика поетичної творчості Міцкевича видалася і мені високо несправедливою, до неї може бути застосоване прислів'я "слюсар завинив, а коваля повісили". Завинили Бадені і галицька шляхта, а за те Міцкевич дістав від Вас прочухана. З типового романтика, який кохається у фантастичних дивовижностях, Ви зробили хронічного і типового "зрадника" чи там "поета зради"[2]. Причиною такої необ'єктивної оцінки творчості Міцкевича Бодуен де Куртене вважає нікчемну інтригу проти габілітації І. Франка у Львівському університеті та махінації проти обрання його депутатом сейму. Учений погоджується з тим, що Міцкевич "перевертав людям у головах", але те саме можна сказати і про будь-якого іншого поета-пророка, в т.ч. і про самого І. Франка. Він визнає, що вартість Міцкевича теж буває переоцінена і часом йому приписують те, чого в нього немає, однак не може зрозуміти, як можна, критично й об'єктивно аналізуючи творчість поета, з нього робити типового поета зради, тому пропонує зважено, безсторонньо поглянути на проблему. "Але якщо Ви хоч у частині погоджуєтеся зі мною, – пише Бодуен де Куртене, – то чи не було б добре з'ясувати ту справу з об'єктивного погляду, не виправдовуючись і не доводячи свою невинність (бо qui s'excuse s'accuse*), просто психологічно пояснюючи власний виступ? Визнання своєї помилки часом буває перемогою не тільки над самим собою, але також над противниками. Претензія до непогрішності повинна бути чужою усім людям, які підносяться над рівнем

[1] ІЛ. – Ф. – 3. – № 1626.

[2] ІЛ. – Ф. – 3. – №1626.

[3] ІЛ. – Ф. – 3. – №1626.

*Хто виправдовується, той цим себе звинувачує (франц). – *Упорядник.*

буденності. Затятість при думці, яка згодом виявляється неслушною, є ознакою незгаслої ще пристрасті або бажання здаватися в очах натовпу безгрішним, а як перше, так і друге принижує людський інтелект"[1].

Відповіддю на цей лист став добре відомий лист І. Франка до Бодуена де Куртене з другої половини лютого 1898 р., в якому детально описані причини і спонуки до написання статті про А. Міцкевича[2]. Однак на цьому обмін міркуваннями щодо статті І. Франка не завершився. Отримавши згаданий лист, Бодуен де Куртене в короткому п'ятому повідомленні подякував за обширний лист і рукопис статті "Polnische Polemik", яку І. Франко підготував для редакції "Zeit" з поясненнями свого погляду на творчість Адама Міцкевича і яку редакція відмовилась друкувати. Він зізнається, що Франкову статтю знає тільки з рецензій, а тому хоче перечитати її в оригіналі і просить уточнити, в якому номері – травневому чи червневому – вона опублікована.

Шостий із збережених листів Бодуена де Куртене до І. Франка найбільший із усіх за обсягом (11 рукописних сторінок) і найцінніший як літературознавче джерело. У ньому вчений ще раз повертається до статті І. Франка "Поет зради", вже після уважного її прочитання в оригіналі. Із властивою йому відвертістю пише, що стаття не дуже сподобалася і цілком його не переконала. З огляду на аргументацію Бодуеном де Куртене свого погляду в полеміці зупинимося на ньому детальніше. Розмірковування І. Франка про образ Валенрода в поемі А. Міцкевича він вважає натяжкою, частково поверховою. За єдино справедливу і наукову точку зору вчений вважає загальнолюдський погляд на проблему, який підноситься понад усяким патріотизмом, а основна вада Франкової позиції пов'язана з тим, що він

[2] Франко І. Листи [До І.О.Бодуена де Куртене] // І. Франко. Зібрання творів: У 50 т.– Т.50. – К., 1986. – С.104-105.



дивиться на літературні й політичні справи через окуляри "галицького закутка". "Загальнолюдські властивості Ви вважаєте виключно шляхетсько-польськими, поетичні мотиви, спільні для всіх романтиків, і навіть не тільки романтиків, Ви приписуєте виключно Міцкевичеві ..., а найголовніше ніби вони є наслідком певного естетично-етичного дальтонізму Ви вважаєте "зрадою" те, що зовсім зрадою не є, а об'єктивна подача наслідків зради стає в Ваших очах палкою любов'ю зради", – пише Бодуен де Куртене. Це все надає Вашій статті ознак небезсторонності і так званої по-німецьки "Gehässigheit"[1*]. Учений погоджується з тим, що А. Міцкевич міг погано впливати на польське суспільство, але не через прославлення зради, а через те, що замість тверезих уявлень із дійсності його творчість вносила у суспільну свідомість буйну фантазію. Але й тут не можна переоцінювати вплив поетів, про що свідчить і особистий досвід мовознавця: він знав Міцкевича дуже добре, однак це не виховало в ньому почуття зрадника. З іншого боку, "зрадницькі" інстинкти має багато людей, які до творчості Міцкевича не мають жодного відношення.

Що ж до психології шляхтичів, то вона, поза тим, що має певні особливості, спричинена різними історичними, географічними, етнографічними умовами, в цілому не дуже різниться від психології інших народів, загальнолюдські ознаки в ній становлять основу. І реакція різних націй на подібне "зневажання" народного пророка приблизно однакова, достатньо згадати чеські авантюри з Краледвірським і Зеленогурським рукописами. Бодуен де Куртене і сам свого часу зазнав шквалу несправедливої критики за начебто брак пошани

[1] ІЛ. – Ф.3. – №1626.

[*] Дошкульність, уїдливість (нім.) – *Упорядник.*

до пам'яті О. Пушкіна. Коли він працював ще в Тарту, відбувалось святкування 50-річчя з дня смерті О. Пушкіна. В Тарту відправили святкову панахиду, на якій не був учений. Про його відсутність на панахиді повідомили кореспонденти російських газет на кшталт "Русского вестника", "Нового времени" і посипались громи зневаги, при цьому йому дорікали і за польське походження і за користування російськими стипендіями в наукових цілях, одним словом, точнісінько, як і у нас, у Галичині. А проте, як зауважив учений, він не називав Пушкіна "поетом зради", але лише насмілився не бути на панахиді.

"Маючи це все на увазі, – підсумовує Бодуен де Куртене, – дуже хотів би, щоби Ви вияснили ту справу, не виправдовуючись, але тільки виправляючи хибні думки, чужі і власні, а передовсім власні. Визнання помилки часто є великою перемогою не тільки над собою, але й над іншими. До того надається почасти закінчення, додане до Вашої статті "Polnische Polemik" (гадав би, властиво "Journalistische Polemik"). Але помилку мусите визнати; інакше буде то завжди справляти враження затятого стояння на своєму всупереч очевидним фактам"[1].

Не погоджується Бодуен де Куртене і з тим, що "подвійна етична міра, одна для себе, а інша для чужих" властива лише євреям і полякам, як то спостеріг І. Франко. "Подвійна етична міра" є засадничою властивістю не тільки всіх племен і народів, які відчувають громадську солідарність, – пише він, – але також усіх інших людських об'єднань (віросповідних, політичних, промислових і т.д. громад) і навіть майже всіх окремих людей як індивідуумів у боротьбі з іншими індивідуумами. Так було і є від найдавніших часів аж до

[1] ІЛ. – Ф. – 3. – №1626.



сьогоднішнього дня"[1]. Це підтверджують і напади на Рамулта за кашубщизну, ставлення до самого Бодуена де Куртене пана A.G. в "Ruchu Spolecznym", справа Дрейфуса, ставлення до поляків і ельзасців у Прусії і загалом у Німеччині, всякі "виняткові права", переслідування, релігійні війни і т.д. І хоч це зовсім різні речі, об'єднує їх саме "подвійна етична міра".

У кінці листа вчений повідомляє, що підготовлений І. Франком збірник українського сороміцького фольклору буде з вдячністю прийнятий видавцем "Криптадій" в Парижі та радить, як краще упорядкувати матеріал і на яку адресу висилати.

Нам невідомо, чи дискусія з приводу Франкової статті мала продовження в листуванні, відомо тільки, що вона ніяк не вплинула на стосунки між ними, їхні взаємини й надалі залишаються дуже дружніми, доброзичливими. Наступний лист, що зберігся, відправлений із Кракова 17 червня 1900 р. В ньому Бодуен де Куртене на прохання третіх осіб звертається до І. Франка, щоб той висловив свої міркування з приводу того, чи не почувається він ображеним і скривдженим у суперечці між редакціями часописів "Северного вестника" і "Kraju" і чи вона йому в той чи інший спосіб не зашкодила. Детальну відповідь на це питання містить лист І. Франка від 19 червня 1900 р.[2].

Восьмий лист Бодуена де Куртене тематично продовжує попередній. Учений дякує Франкові за детальне роз'яснення, повідомляє, що його копію з приміткою, що воно цілком об'єктивне і неупереджене, він відсилає до Петербурга. У P. S. гостро засуджує полеміку за допомогою використання "сили польських кулаків".

[1] ІЛ. – Ф. – 3. – №1626.
[2] Франко І. Листи [До І.О.Бодуена де Куртене] // І. Франко. Зібрання творів: У 50 т.– Т.50. – К., 1986. – С.152-154.

Дев'ятий лист від 1 лютого 1901 р., як і всі наступні, за винятком одинадцятого, відправлені з Петербурга. В ньому Бодуен де Куртене просить І. Франка виклопотати для нього в редакції "Літературно-наукового вісника" випуск І за 1901 р., в якому опублікований переклад його статті "Граматичний рід у аріоєвропейських язиках". Сповіщає також, що був у проф. Касєєва і багато розмовляли про Франка.

У наступному листі від 24 березня 1901 р. Бодуен де Куртене дякує Франкові за надісланий йому примірник "Вісника" та за відбитки праць "Карпаторуське письменство XVII-XVIII вв.", "Слово про Лазареве воскресіння", "Апокрифічне Євангеліє псевдо-Матвія і його сліди в українсько-руському письменстві". Цікавою є інформація про ставлення академіка Веселовського до І. Франка: "Проф. Веселовський цілком здоровий; коли йому згадав про Вас і про Ваше припущення, що може на Вас гніватися, розсміявся і запевнив мене, що почуває до Вас велику пошану і симпатію"[1].

Лист Бодуена де Куртене від 19 серпня 1902 р. з Кракова є відповіддю на лист І. Франка від 19 січня 1902 р., в якому останній порушив питання підготовки до друку рукописної спадщини померлого Дікарєва, переданої в НТШ[2]. З нього стає відомо, що учений обговорив питання з Коцовським і прихильно поставився до його розв'язання, пообіцяв прислати, якщо виникне необхідність, листи Дікарєва до нього та написати передмову[3].

17 жовтня 1902 р. Бодуен де Куртене звертається листовно до І. Франка з пропозицією долучитися до

[1] ІЛ. – Ф. – 3. – №1620.
[2] Франко І. Листи [До І.О.Бодуена де Куртене] // І. Франко. Зібрання творів: У 50 т.– Т.50. – К., 1986. – С.198-200.
[3] ІЛ. – Ф. – 3. – №1628.



вшанування ювілею 30-літньої наукової і професорської діяльності професора Фортунатова П. П. "Чи не захотіли б Ви, коханий, або сам, або також разом з Грушевським, Коцовським, Колессою і ін. взяти участь у тому відзначенні присланням телеграми (зрозуміло, малоруською, тобто українською мовою), – пише він, – Фортунатов був завжди неупередженою і справедливою людиною і ніколи не схвалював гноблення малоросів, тобто українців. Отож з цього боку не може бути жодних вагань, а наукові заслуги ювіляра досить відомі"[1].

За 1902 р. зберігся ще один лист Бодуена де Куртене від 1 листопада. В ньому він дякує І. Франкові за вчасне привітання Фортунатова, сповіщає, що він сам зачитував вітальну телеграму зі Львова, хвалить за статтю про М. Конопніцьку: "Стаття в "Zeit" про М. Конопніцьку зробила мені справжню приємність"[2].

Ще один коротенький лист зберігся від 6 лютого 1904 р. Бодуен де Куртене просить І. Франка потурбуватися, щоб йому надіслали січневий випуск "Літературно-наукового вісника", в якому надрукований переклад В. Гнатюка його статті "Платонічний панславізм".

Останній із тих, що зберігся, п'ятнадцятий лист Бодуен де Куртене відправив із Петербурга 13 лютого 1906 р. В ньому він дякує І. Франкові за його лист від 1 лютого і за висловлені в ньому привітання з нагоди 40-ліття науково-літературної діяльності вченого, висловлює щиру подяку за прислані Франком наукові праці, цікавиться, чи він отримав екземпляр його "Польського питання" і обіцяє незабаром вислати "Зі з'їзду антономістів".

[1] ІЛ. – Ф. – 3. – №1614.
[2] ІЛ. – Ф. – 3. – №1628.

Отже, понад 12 років Бодуен де Куртене переписувався з І. Франком. Не всі листи збереглися, тому є необхідність продовжити пошук кореспонденції, особливо І. Франка до Бодуена де Куртене. Однак і те, що збереглося, є цінним джерелом для з'ясування важливих літературознавчих проблем. З цього погляду найбільшу вагу мають 4-6 листи, в яких Бодуен де Куртене аналізує резонансну статтю "Поет зради". І. Франко надзвичайно високо цінував думку свого старшого колеги-професора. У листі, що передував обговоренню ситуації, пов'язаної зі статтею, він писав: "Щиро дякую за надіслані мені дві брошури. Вони мені були подвійно приємні; по-перше, тому, що виявили в авторі виразніше, ніж попередні праці, людину живу і цілісну, тобто таку, що має відвагу і вміє реагувати на ту отруйну атмосферу, в якій ми живемо і яка, по відношенню до мене, людини особливої, не втратила своїх людських відчуттів, незалежної думки і вільного слова, а по-друге, тому що ця людина, цей поляк не забув про існування того, кого галицькі поляки закидали камінням і вважають вже неіснуючим"[1]. Саме завдяки четвертому листу Бодуена де Куртене з'явився відомий лист І. Франка, в якому він детально з'ясовує передумови і причини написання статті[2]. Сама ж оцінка Бодуена де Куртене статті І. Франка заслуговує на увагу з огляду на намагання її автора об'єктивно і безсторонньо в широкому суспільно-політичному й соціально-психологічному контексті проаналізувати питання, підняті Франком у статті.

У цьому виданні зібрані листи Івана Франка до Бодуена де Куртене, опубліковані в п'ятдесятитомнику Івана Франка, та вперше публікуються 15 листів Бодуена

[1]Франко І. Листи [До І.О.Бодуена де Куртене] // І. Франко. Зібрання творів: У 50 т.– Т.50. – К., 1986. – С.99.

[2]Франко І. Листи [До І.О.Бодуена де Куртене] // І. Франко. Зібрання творів: У 50 т.– Т.50. – К., 1986. – С.102-105.



де Куртене до Івана Франка та їх переклади українською мовою в повному обсязі*.

У процесі підготовки листів Бодуена де Куртене до друку неоціненну допомогу в переведенні рукописів у комп'ютерний варіант надав викладач кафедри слов'янських мов Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника Артур Томчак, за що йому висловлюю сердечну подяку.

*Василь Грещук*

*Два листи Бодуена де Куртене до Івана Франка від 11.02.1898 р. та від 20.04.1898 р. опубліковані в оригіналі як додаток до моєї статті, див.: Грещук Василь "Із правдивою пошаною щиро відданий...": Листи Бодуена де Куртене до Івана Франка // Ukraina. Teksty i konteksty. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Stefanowi Kozakowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin. – Warszawa, 2007. – S. 336-340.

## ЛИСТИ ІВАНА ФРАНКА ДО БОДУЕНА ДЕ КУРТЕНЕ*

** 1 **

*Львів, 5 вересня 1896 р.*

Wielce Szanowny Panie Profesorze!

"Резьянскіе тексты" otrzymałem i najmocniej przepraszam, żem natychmiast za nie nie podziękował. Chcę zdać o nich sprawę dla Zapisków Tow[arzystwa] Szewczenki. "Житя і Слова" wyszło dotychczas 5 zeszytów 2 roku. Nie rozumiem, dlaczego księgarz mimo mego polecenia nie przysłał ich Sz[anownemu] Panu Profesorowi. Natychmiast wyszlę 3, 4 i 5. Wyjdzie jeszcze 6-ty i na tym wydawnictwo się skończy. Wydawnictwa tego rodzaju są jak widelec: wygląda to ładnie, upadnie. Zdaje się, żem kiedyś wspominał Sz[anownemu] Panu Profesorowi o znajdującem się w Ossol[ineum] rękopisie znanego apokryfu "Proroctwo Metodiusza Patarskiego" w polskim języku w przekładzie z XYII w. i z obszernym komentarzem. Oddawna mam zamiar przepisać tę rzecz i przygotować jej wydanie. Czy nie można by to umieścić w Bibliotece pisarzów polskich lub może w jakiem innem wydawnictwie Akademji? Zadałbym sobie trudu i przedstawiłbym we wstępie literacką historję i znaczenie tego zabytku.

Pozostaję z głębokim szacunkiem

Iw. Franko.

Lwów, ul. Kastelówka, N 11.
5/1X 96

*Листи подаються за виданням: Франко І. Зібрання творів у п'ятдесяти томах. – Т. 50. – К.: "Наукова думка". – 1986.



Вельмишановний пане професоре!

"Резьянские тексты" я одержав і дуже перепрошую, що не подякував за них негайно. Хочу зробити про них реферати для "Записок" Товариства Шевченка. "Житя і слова" вийшло досі 5 зошитів другого річника. Не розумію, чому книгар, незважаючи на моє доручення, не вислав їх шановному панові професору. Зараз вишлю 3, 4 і 5-й. Вийде ще 6-й, і на цьому видання закінчиться. Видання цього роду – як виделки: виглядає гарно, але падає.

Здається, я колись згадував шановному пану професорові про наявний в Оссолінеумі рукопис відомого апокрифа "Пророцтво Мефодія Патарського" по-польськи в перекладі з XVII в. Віддавна маю намір переписати цю річ і приготувати її до видання. Чи не можна б помістити це в бібліотеці польських письменників або, може, в якімось іншім видавництві Академії. Я взявся б за цю працю і подав би у вступі літературну історію і значення цього пам'ятника.

Залишаюся з глибокою пошаною

Ів. Франко.

Львів, вул. Кастелівка, № 11.
5/IX 96

Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника
код 02125266
НАУКОВА БІБЛІОТЕКА
Інв. № 738442

** 2 **

*Львів, 27 січня 1898 р.*

Wielce Szanowny Panie Profesorze!

Serdecznie dziękuję za przysłane mi dwie broszurki. Były one mi pdwójnie miłe: raz dlatego, że pokazały w autorze wrażniej niż dotychczasowe prace człowieka żywego i całego, t[o] j[est] takiego, który umie i ma odwagę, reagować na tę zatrutą atmosferę, wśród jakiej żyjemy, i który dla mej specjalności nie amputował swych ludzkich uczuć, niezależnego sądu i wolnego słowa, – a powtóre dlatego, że ten człowiek, ten Polak nie zapomniał o istnieniu tego, którego ogół Polaków galicyjskich ukamienował i już uważa za nieistniejącego. Pańska broszura o fałszywej fasji, to rzecz napisana po – mistrzowsku. Zaiste, gdyby Sz[anowny] Pan nie był pierwszorzędnym filologiem, mógłby być pierwszorzędnym publicystą. Mam wszelką nadzieję, że galicyjska publiczność i galicyjska prasa powitają tę rzecz grobowym milczeniem, – ujadać zapewne się nie ośmielą, a nasza prasa dyskutować nie umie: jeżeli nie może nawymyślać, to woli milczeć. Chwali się tylko "swoich", ze swej koterji, a ponieważ Sz. Pan, jak widzę, nie należysz do żadnej koterji, przeto – ut supra.

Przy tej sposobności pozwolę sobie udać się do Sz. Pana z jedną prośbą, ponieważ nie mam w Krakowie nikogo, do kogo bym się mógł z nią udać. Chciałbym przygotować pracę "Rzut Chmielnickiego we współczesnych wierszach polskich, łacińskich i ruskich". Kilka takich wierszy jest w rękopisach Muzeum Czartoryskich w Krakowe. Czy mie mógłby Sz. Pan znaleźć mi Kogo, kto by mi (rozumie się za wynagrodzeniem) przepisał te wiersze. W niedokładnym drukowanym katalogu p[ana] Korzeniowskiego wynotowałem następujące wiersze:

Teki Naruszewicza,

№ 143, str. 115 Sedes triumphalis na przyjazd książęcia Dominika, wiersz polski str. 409, Wiersze Chmielnickiemu, łacińskie,



№ 144, str. 559 Paszkwil na ugodę z Kozakami (czy wiersz?),

№ 150, str. 385 Mnemonykon eitarchiale Bohdano Chmielnicio (czy wiersz?),

№ 379, str. 33 Scomma na xiążęcia Dominica.

Byc może, że znalazłoby się tam i więcej wierszy, być może, że i z wypisanych tutaj odpadną №№ 144 i 150, – na wszelki sposób chodziłoby mi o wypisanie tych wierszy, które tutaj są wymienione. Co do honorarjum za przepisywanie prosiłbym Sz. Pana zrobić umowę, a ja należytość przyszłe niezwłocznie.

Z głębokim szacunkiem

Dr Iwan Franko.

Lwów, Krzyżowa 12,
27/I 98

Вельмишановний пане професоре!

Щиро дякую за надіслані мені дві брошурки. Вони були мені подвійно приємні; по-перше, тому що виявили в авторі виразніше, ніж попередні праці, людину живу і цілісну, тобто таку, що має відвагу і вміє реагувати на ту отруйну атмосферу, в якій ми живемо, і яка, по відношенню до мене, людини особливої, не втратила своїх людських відчуттів, незалежної думки і вільного слова, а по-друге, тому що ця людина, цей поляк не забув про існування того, кого галицькі поляки закидали камінням і вважають вже неіснуючим. Ваша брошура про фальшиву фасію[1] – річ, написана майстерно. Справді, коли б Ви, вельмишановний пане, не були філологом високого класу, Ви могли б бути високого класу публіцистом. Маю серйозну надію, що галицька преса і галицька публіка привітають цю річ гробовим мовчанням, – пащекувати, мабуть, не насміляться, а наша преса дискутувати не вміє: якщо не може вилаяти, то воліє мовчати. Хвалять тільки

[1] "Податкова декларація із зазначенням прибутку чи майнового стану" *(лат.). – Ред.*

своїх із свого угрупування, а у зв'язку з тим, шановний пане, що Ви не належите до жодної партії – отож ut supra[1].

При цій нагоді я дозволю собі звернутися до шановного пана з одним проханням, оскільки не маю в Кракові нікого, до кого б міг з ним звернутися. Я хотів би підготувати працю "Похід Хмельницького в сучасних польських, латинських і українських віршах". Декілька таких віршів знаходиться в рукописах Музею Чарторизьких у Кракові. Чи не могли б Ви, шановний пане, знайти когось, хто б (зрозуміло, за гонорар) переписав мені ці вірші. В неповному друкованому каталозі пана Коженьовського я виписав такі вірші:

Архів Нарушевича,

№ 143, стор. 115. Sedes triumphalis na przyjazd książęcia Dominika, вірш польський, стор. 409, Вірші Хмельницькому, латинські, № 144, стор. 559. Пасквіль на угоду з козаками (чи вірш?) № 150, стор. 385. Mnemonykon eitarchiale Bohdano Chmielnicio (чи вірш?) № 379, стор. 33. Scorama na xiążęcia Dominica.

Можливо, там знайшлося б і більше віршів, може бути й таке, що і з виписаних тут відпадуть номери 144 і 150, – в усякому разі мені йдеться про переписання тих віршів, які я тут зазначив. Щодо гонорару за переписування, я просив би шановного пана скласти умову, а належне я пришлю негайно.

З глибокою пошаною

д-р Іван Франко.

Львів, Кржижова 12
27/I 98

[1] Як вище *(лат.).— Ред.*



**** 3 ****

*Lwów, druga połowa lutego 1898*

Wielce Szanowny Panie Profesorze!

Przedewszystkim serdeczne dzięki za nadesłane mi kopie z rękopisów, za które honorarium w kwocie 3 złk. posyłam przekazem pocztowym równocześnie z obecnym listem.

Co się tyczy sprawy z Mickiewiczem, to godzę się zupełnie z poglądami Sz[anownego] Pana, że należałoby tę sprawę wyjaśnić nieco bliżej, tym bardziej że zdaniem mojm wszyscy ci, którzy krytykowali mój artykuł (o ile znam te krytyki, a znam nie wszystkie), albo nie czytali go wcale, poznawszy treść jego ze streszczeń pism polskich, albo czytali z uprzedzeniem, przez okulary patriotyczne. Sam jeszcze w pierwszhm miesiącu po wydrukowaniu mego artykułu w "Zeit" chciałem to uszynić i napisałem artykał "Polnische Polemik", gdzie na dwóch ostatnich stronicach rękopism rekapitulowałem myśli przewodnie mego pierwszego artykułu. Artykuł ten posłałem był do redakcji "Zeit", ta jednak z przyczyn dla mnie nie zupełnie jasnych ("ażeby nie rozmazywać sprawy") wydrukować go nie chciała i zwróciła mi rękopis. Posyłam go Sz. Panu razem z listem obecnym.

Przy końcu tego artykułu zaznaczony jest ten motym, który mię skłonił do napisania artykułu o Mickiewiczu, a tutaj wyjaśnię rzecz nieco bliżej. Przedewszystkim mogę Sz. Pana upewnić najuroczystszym słowem honoru, że moje prywatne interesa i zawiedzione nadzieje wcale tutaj – o ile to mogłem świadomie skontrolować – nie grały żadnej roli. Zarówno kandydując na tę nieszczęsną docenturę, jak i kandydując na posła, wiedziałem z góry, że napotkam trudności prawie niezwyciężone, w jednej i w drugiej sprawie od wielu Polaków doznałem bardzo serdecznego poparcia, a i co do przeciwników ani na chwilę nie byłem w wątpliwości. W

jednej i drugiej sprawie rodacy, Rusini, daleko więcej napsuli mi krwi, niż Polacy.

Motywem, który mię skłonił do napisania artykułu o Mickiewiczu, bły te objawy deprawacji moralnej, jakie wyszły na jaw śród społeczeństwa polskiego w Galicji podczas walk wyborczych podczas wyborów do Sejmu 189[7] i do Rady Państwa 1897. Gnębiono Rusinów i własny polski lud najbrutalniej a równocześnie krzyczano w prasie, głoszono z ław ministerialnych, że to Rusini i ludowcy gnębią i dopuszczają się nadużyć. Łamano i deptano wszystkie możliwe ustawy, a równocześnie upewniano, że wszystko odbywa się legalnie. Najohydniejsze fakty pokrywano minką dziecięcej niewinności, a najlżejsze, nieraz prowokowane nietakty strony przeciwnej wyśrubowywano do stopnia niesłychanych zbrodni. I to czyniono w prasie, za pomocą organów rządowych, ba, nie dość tego, to samo słyszałeś w rozmowach prywatnych, od ludzi mieniących się demokratami i nawet ludowcami. Przypomnę idjotyczne artykuły "Przeglądy Wszechpolskiego", wzywające do walki na noże z Rusinami z tej jedynej racji, że miejsce, które obecnie zajmują Rusini na bożym świecie, mogliby zająć Polacy z daleko większą korzyścią – dla cywilizacji. Ludowcy w Sejmie odwracali się od Rusinón z powodu Wawelu, a w red[akcji] Kurj[era] Lw[owskiego] Stapiński, pewny, że do Rady Państwa przeprowadzi 14 posłów swego stronnictwa, upewniał mię, że skoro zwyciężymy w Zachodniej Galicji, rzicimy się na wschodnią i pokażemy wam, jak się trzeba brać do rzeczy.

W tym wszystkim dla mnie zajmującym było tylko jedno – psychiczna organizacją tej nacji, która tak jest czułą na najmniejszą własną krzywdę a równocześnie potrafi krzywdzić inną z takim wyrazem, jak gdyby so była rzecz najnaturalniejsza w świecie. Ta podwóna miara etyczna, inna dla siebie, a inna dla obcychznałem ją już dawniej u żydów, poznałem ją teraz boleśnie i u Polaków. Stąd prosty wniosek –



jedni i drudzy – to naród wybrany, uważają siebie za wyższych od innych. Zrozumie Sz. Pan, że poszukałem za źródłem tego specjalnego "wychowania narodowego" i znalazłem je (może mylnie) w takich geniuszach, jak Mickiewicz i Krasiński, z tą między nimi różnicą, że Mickiewicz, większy poeta, barwniejszy i plastyczniejszy, więcej popularny od Krasińskiego, miał wpływ nierównie większy; wiedziałem bardzo dobrze, że później, w Paryżu, Mickiewicz chylił się ku Saint – Simonistom i wypowiadał myśli szczytne, wysoce humanitarne, ale wiedziałem też, że owe pisma Mickiewicza na społeczeństwo polskie nie miały żadnego wpływu i do ostatnich czasów były ogółowi Polaków nieznane. W swoim artykule zaznaczyłem, że Mickiewicz na emigracji "chodzi bardziej słonecznymi grogami", niż chadzał w utworach powstałych na Litwie i w Rosji.

Oto jest mniej więcej wszystko, co miałbym powiedzieć w uzupełnieniu tego, co powiedziano w mym artykule "Polnische Polemik". Mogłem to wszystko opublikować już dawno, ale przyznam się, po takiej polemice, jakiej doznałem ze strony polskiej, pióro wypadało mi z ręki. Wolałem znosić obelgi, niż tłumaczyć się przed takimi sędziami. Obecnie składam to swoje wyjaśnienie w ręce Sz. Pana: niech Sz. Pan zrobi z tem, co uzna za stosowne, lub też poradzi mi, co bym sam miał zrobić.

Pozostaję z prawdziwym szacunkiem

Dr. Iw. Franko.

Κρυπταδυ otrzymałem i serdecznie dziękuję. U mnie jest dobra kolekcja podobnych rzeczy rusińskich, nie wiem, co z niemi zrobić.

I. Fr.

Вельмишановний пане професоре!

Передусім щире спасибі за прислані мені копії рукописів, гонорар за які у сумі 3 зл. р. посилаю поштовим переказом одночасно з цим листом.

Що торкається справи з Міцкевичем, то я погоджуюся цілком з думкою шановного пана, що треба було б цю справу вияснити детальніше; тим більше, що, на мою думку, всі ті, хто критикував мою статтю (наскільки мені відома ця критика, а відомо мені не все), або не читали її зовсім, познайомившися з її змістом з повідомлень польських газет, або читали з упередженням, через патріотичні окуляри. Я сам ще в перший місяць після надрукування моєї статті в "Zeit" хотів це зробити і написав статтю "Polnische Polemik", де на двох останніх сторінках рукопису зібрав основні думки першої статті. Цю статтю я послав до редакції "Zeit", але редакція з причин не зовсім мені ясних ("щоб не роздмухувати справи"), не захотіла її надрукувати і повернула мені рукопис. Я посилаю його шановному пану разом з цим листом.

В кінці статті був підкреслений привід, який схилив мене до написання розвідки про Міцкевича, а тут я поясню всю справу дещо детальніше. Передусім можу Вас запевнити урочистим словом честі, що мої приватні інтереси і обмануті надії – наскільки я міг це свідомо проконтролювати – не відіграли жодної ролі. Однаково, чи виставляючи свою кандидатуру до тієї нещасної доцентури, чи на депутата сейму, я знав заздалегідь, що мене спіткають майже непереборні труднощі; і в одній, і в другій справі від багатьох поляків я мав дуже щиру підтримку, та й щодо противників я ні на хвилину не сумнівався. В одній і в другій справі земляки-українці далеко більше напсували мені крові, ніж поляки.



Приводом, який спонукав мене написати статтю про Міцкевича, були ті явища морального розтління, які проявилися в польському суспільстві Галичини під час виборчої кампанії, при виборах до сейму 1896 року і до парламенту 1897. Гнобили українців і власний і польський народ найбільш брутально, а одночасно піднімали крик у пресі, проголошували з міністерських лав, що це українці (народовці) гноблять і допускаються зловживань. Ламали і топтали всі можливі закони, а одночасно запевняли, що все відбувається легально. Найогидніші факти покривали з міною дитячої невинності, а дрібніші, не раз спровоковані провини противної сторони підносили до рівня нечуваних злочинів. І це робилося у пресі за допомогою урядових органів, бо, мало того, те саме чулося і в приватних розмовах, від людей, що називають себе демократами і навіть народовцями. Нагадаю ідіотські статті "Пшегльонду Вшехпольського", що закликали до гострої боротьби з українцями лише з тієї одної причини, що місце, яке тепер займають українці на божому світі, могли б зайняти поляки з далеко більшою користю для цивілізації. Народовці в сеймі відверталися від українців у зв'язку з Вавелем, а в редакції "Кур'єра Львівського" Стапінський, певний, що до державної ради проведе 14 депутатів своєї партії, запевняв мене, що як тільки ми переможемо в Західній Галичині, кинемося на Східну і покажемо вам, як треба братися до справи.

В усьому цьому мене цікавило лише одне питання – психічна організація тієї нації, яка є такою вразливою на найменшу власну кривду, а одночасно може кривдити іншу з таким виглядом, немов би це найприродніша річ у світі. Цю подвійну етичну міру – одна для себе, а інша для других – я знав уже раніше в євреїв, тепер боляче пізнав і у поляків. Звідси простий висновок – і одні, і другі – це народ вибраний, вони вважають себе вищими від інших. Ви розумієте, шановний пане, що я зацікавився джерелом

цього особливого "національного виховання" і знайшов його (може, помилково) у таких геніїв, як Міцкевич і Красінський, з тією між ними різницею, що Міцкевич, поет талановитий, колоритніший і пластичніший, популярніший від Красінського, мав вплив незрівнянно більший. Я знав дуже добре, що пізніше, в Парижі, Міцкевич схилявся до сен-симоністів і проголошував погляди благородні, високо гуманні, але я знав також, що ці твори Міцкевича на польське суспільство не мали жодного впливу і до останнього часу загалові поляків лишилися невідомими. У своїй розвідці я зазначив, що Міцкевич в еміграції "ходить більше сонячними шляхами", ніж у творах, написаних у Литві і в Росії.

Оце більш-менш усе, що я мав би сказати на доповнення того, що написане у моїй статті "Polnische Polemik". Я міг би все це вже давно опублікувати, але признаюся, що після такої полеміки, якої я зазнав з польського боку, перо випадало у мене з руки. Я волів терпіти зневагу, ніж виправдовуватися перед такими суддями. Тепер я віддаю оце своє пояснення у Ваші руки: робіть з ним, шановний пане, що визнаєте за відповідне, або ж порадьте мені, що я сам повинен зробити...

Залишаюся з щирою пошаною

Д-р Ів. Франко.

"Криптадії" я одержав і сердечно дякую. У мене є добра колекція подібних речей українських – не знаю, що з ними робити.

І.Ф.



** 4 **

*Львів, 19 червня 1900 р.*

Wielce Szanowny Panie Profesorze!

Pospieszam z odpowiedzią na Pański list z d. 17 bm. Sprawa kłótni między "Siew. Kurjerem" i "Krajem" wiadomą mi jest o tyle, o ile dała prasie galicyjskiej jeszsce i jeszcze raz powód do wylania na mnie kilku naczyń swych wonności. Czy mię to obraziło? Mój Boże, dawno przestałem obrażać się na ludzi, którzy potrafią wyrokować o rzeczy, której albo całkiem nie znają, albo nie próbowali przemyśleć. W ich ujadaniu widzę chyba wyzwanie do dawnej walki, zachętę do pracy. Sama kłótnia między "Krajem" i "Siew. Kurjerem" oburzyła mię o tyle, o ile "Kraj" z początku faworyzował "Siew. Kurjer" i roztaczał nad nim ojcowską opiekę, a "Siew. Kurjer" widocznie był kontent z tego, posuwając swoją uprzejmość do tego stopnia, że pokazywał redaktorow i "Kraju" rękopisy swych korespondentów, by go przekonać, że dany artykuł pisał nie ten, kogo podejrzewano w "Kraju". Rozkrycie mego pseudonimu było mi obojętnym. Gdy redaktor "Siew. Kurjera" zaprosił mie do współpracownictwa, zaproponowałem mu z początku, że będę podpisywać swe korespondencje pełnym nazwiskiem; sam redaktor był za anonimem, a potem sam podpisał moją korespondencję inicjałami, które rzeczy nie naprawiły. Rozumie się, że ze strony "Kraju" było to świństwem – zamiast dyskutowania o samych stosunkach poruszonych w korespondencji – zbyć całą rzecz odnalezieniem autora i rzuceniem na niego gołosłownego potępienia. Kwalifikuję ten manewr jako świństwo ściśle z etycznego stanowiska, gdyż osobiście była mi ta sprawa obojętna. Umieściwszy w "Siew. Kurj." zaledwie parę korespondencji w kilkunastu pierwszych numerach przestałem pisywać do tej gazety; tak samo nie wiem o tem, by wywołana przeciwko mnie z tego powodu

gazeciarska heca poszkodziła mi w czemkolwiek osobiście. Bogu dzięki, leżę na ziemi, więc nie mogę być powalony; nie mam z Polakami żadnych stosunków i nie jestem w niczem od nich zależny; o politycznej ani o żadnej innej karierze nie marzę, więc niczego się od nich nie spodziewam ani obawiam. Nawet te pobożnymi chęciami podyktowane odezwy tutejszych patriotów do młodzieży, by mi dała poczuć tęgość polskich dłoni, pozostały bez skutku. Co najwyzej mógłbym pewnego rodzaju refleks tej hecy widzieć w relacji lwowskiego namiestnika do ministerstwa oświaty, który udecydował (już w roku b.) załatwić odmownie prośbę Towarzystwa im. Szewczenki o podwyższenie drobnej zresztą (do 3000 zlk wynoszącej) subwencji państwowej dla tego Towarzystwa, a to na tej, wolnie wyrażonej i nam przez tradycję zakomunikowanej podstawie, że "w tem Towarzystwie wodzą rej dwaj ludzie, z których jeden nie wiadomo jakie ma zamiary (prof. Hrusz.), a drugi jest aż nadto znany ze złych zamiarów" (meine Wenigkeit), Powtarzam, osobiście jest mi ta sprawa najzupełniej obojętną, odniosłem z niej nawet korzyść o tyle, o ile pomogła mi rozszerzyć nieco zakres mej antropognozji. Czy Szanowny Pan długo jeszcze pozostaje w Krakowie? Pytam dlatego, gdyż chciałbym Panu posłać niektóre moje nowe prace, których odbitki będę miał w ręku dopiero za 1-2 tygodnie.

Z głębokim szacunkiem
oddany
Iw. Franko.

Lwów, 19/VI 900

Вельмишановний пане професоре!

Поспішаю з відповіддю на Ваш лист від дня 17 цього місяця. Справа суперечки між "Северным курьером" і "Krajem" відома мені настільки, наскільки вона дала



галицькій пресі іще раз нагоду облити мене помиями. Чи образило це мене? Мій боже, я давно перестав ображатися на людей, котрі здатні вирішувати справи, на яких вони або зовсім не розуміються, або й не пробували їх продумати. У їхніх нападках: бачу я лише виклик для дальшої боротьби, заохочення до праці. Сама сварка між "Krajem" і "Северным курьером" обурила мене у зв'язку з тим, що "Kraj" спочатку прихильно ставився до "Северного курьера" і оточував його батьківською опікою, а "Северный курьер" був, очевидно, задоволений з усього, йдучи у своїй ввічливості так далеко, що показував редакторові "Kraju" рукописи своїх кореспондентів, щоб переконати його, що цю статтю писав не той, якого підозрювали в "Kraju". Розкриття мого псевдоніму було для мене байдужим. Коли редактор "Северного курьера" запросив мене до співробітництва, я запропонував йому спочатку мої кореспонденції підписувати повним прізвищем; сам редактор був на боці анонiму, а потім сам підписав мою кореспонденцію ініціалами, котрі справи не змінили. Зрозуміло, з боку "Kraju" це було свинством – замість того, щоб дискутувати про самі відносини, порушені в кореспонденції – вирішити усю справу віднайденням автора і голослівним його обвинуваченням, я вважаю цей маневр свинством виключно з етичного боку, бо особисто для мене ця справа байдужа. Помістивши в "Северном курьере" лише кілька кореспонденцій у кількох перших номерах, я перестав писати до цієї газети; так само не думаю, не знаю про те, щоб викликаний проти мене з цього приводу газетярський галас міг мені особисто у чому-небудь пошкодити. Богу дякувати, я лежу на землі, отож не можу бути збитим з ніг, не маю з поляками ніяких зносин і ні в чому від них незалежний; про політичну та й про ніяку іншу кар'єру не мрію, отож від них і не сподіваюся нічого, і нічого не боюся. Навіть ті

побожними бажаннями продиктовані відозви тутешніх патріотів до молоді, щоб вона дала мені відчути силу польських кулаків, залишилися без наслідку. Щонайбільше я міг би відгук цієї травлі бачити в донесенні львівського намісника до Міністерства освіти, який пропонував (уже в цьому році) негативно вирішити прохання Товариства імені Шевченка про підвищення дрібної зрештою (бо лише 3000 золотих ринських на рік) державної допомоги для цього Товариства, і то на тій і по традиції нам переданій основі, що в цьому Товаристві заправляють двоє людей, один з яких невідомо які має наміри (проф. Грушевський), а другий аж надто відомий поганими намірами (моя незначна особа).

Повторюю, особисто мені ця справа зовсім байдужа, я навіть з неї скористався настільки, наскільки вона помогла мені розширити дещо обсяг моєї антропогнозії. Чи Ви, шановний пане, залишатиметеся у Кракові? Питаю тому, що я хотів би Вам послати деякі свої нові праці, відбитки яких я матиму в руках лише за 1-2 тижні.

З глибокою пошаною
відданий вам

Ів. Франко.

Львів, 19/VI 900



** 5 **

*Львів, 19 січня 1902 р.*

Wielce Szanowny Panie Profesorze!

Pozwalam sobie rekomendować Wielce Szanownemu Panu mego kolegę i przyjaciela d[okto]ra Włodzimierza Kocowskiego, udającego się do Petersburga dla studjów slawisty-cznych, zwłaszcza na polu gramatyki. Proszę najuprzejmiej nie odmówić mu swych światłych rad i wskazówek i dopomóc do zorjentowania się w petersburskim uczonym świecie.

Przy tej sposobności chciałbym poruszyć jedną sprawę. Nasze Towarzystwo im[ienia] Szewczenki otrzymało od wdowy zmarłego Dykarewa pozostałą po nim rękopiśmienną spuściznę i maleńki fundusik na opublikowanie tego z niej, co uznamy za nadające się do druku. Rozglądnąwszy się w masie papierów, która daje świadectwo o ogromnej pracy i umysłowej ruchliwości zgasłego przedwcześnie pracownika, doszedłem do przekonania, że jeden człowiek nie podoła pracy naukowego wyzyskania i opublikowania tego zapasu. Umówiliśmy się więc z kol[egą] Kocowskim, że on weźmie na siebie lingwistyczne prace nieboszczyka, ja zaś folklorystyczne. Otóż wiedząc, że główne pobudki do prac lingwistycznych i cały ich kierunek u Dykarewa dany był przez Sz[anownego] Pana, upraszałbym bardzo omówić z p[anem] Kocowskim tę sprawę i ewentualnie zakomunikować nam do opublikowania to z korespondencyi ś[wietnej] p[amięc]i Dykarewa, co Sz. Pan uzna za stosowne. U nas jest między innemi obszerny, brulion jego pracy "O alternacjach fonetycznych", stylizowa ny w formie listu do Sz. Pana (z powodu Pańskiej książki). Czy list taki był Sz. Panu nadesłany i czy praca ta nadawałaby się do publikacyi? Za ewentualne króciutkie wspomnienia o Dykarewie pióra Sz. Pana, któreby można było umieścić na czele naszego wydania, bylibyśmy bardzo wdzięczni.

Z najgłębszym szacunkiem

D-r Iwan Franko.

Lwów, 19 stycznia 1902

Вельмишановний пане професоре!

Дозвольте мені рекомендувати Вам, вельмишановний пане, мого друга і приятеля д-ра Володимира Коцовського, що їде до Петербурга на славістичні студії, зокрема в ділянці граматики. Прошу ласкаво не відмовити йому у своїх світлих порадах і рекомендаціях та допомогти йому зорієнтуватися в петербурзькому вченому світі.

При цій нагоді я хотів би порушити ще одне питання. Наше Товариство імені Шевченка одержало від вдови померлого Дикарєва залишену ним рукописну спадщину і невеликий фонд на опублікування з неї того, що ми визнаємо придатним для друку. Зорієнтувавшись в масі паперів, яка свідчить про великий обсяг цих праць і духовну динамічність передчасно померлого працівника, я дійшов до висновку, що одна людина не зможе науково використати й опублікувати це багатство. Отож ми домовилися з колегою Коцовським, що він візьме на себе лінгвістичні праці небіжчика, а я фольклористичні. Знаючи, що головні поштовхи до лінгвістичних праць і увесь їх напрямок у Дикарєва даний був шановним паном, я дуже просив би Вас обговорити з п. Коцовським цю справу і, можливо, представити нам для надрукування те з кореспонденції покійного Дикарєва, що Ви визнаєте придатним. У нас є, між іншим, обширний чорновик його праці "Про фонетичні альтернації", стилізований у формі листа до ш[ановного] пана (з приводу Вашої книжки). Чи такий лист був Вам надісланий і чи така праця годилася б для публікації? За можливі коротенькі спогади про Дикарєва пера шановного пана, котрі можна було б містити у вступі нашого видання, ми були б дуже вдячні. З найглибшою пошаною

д-р Іван Франко.

Львів, 19 січня 1902.



** 6 **

*Львів, 18 лютого 1904 р.*

Wielce Szanowny Panie Profesorze!

Książkę "Wistnyka" dziś wysłano na ukazany adres. Sądzę, że nie uchybiłem prawom autorskim Sz. Pana, podawszy w przekładzie wyciąg z zajmującego referatu Pańskiego. Czy otrzymał Sz[anowny] Pan odbitki z moich prac: "Карпаторуське письменство", "Слово о Лазаревѣ воскресеніи" і "Псевдо-Матвієве євангеліе", wysłane jeszcze w jesieni u. r. do Petersburga? Wkrótce otrzymam cokolwiek odbitek mych artykułów o ks[iądzu] Petruszewiczu, o kluczu Grzymałowskim i o legendzie o Popie Janie (Индейское царство) i pozwolę sobie wysłać je Sz. Panu. Serdeczne pozdrowienia zasyłam Sz. Panu i Pani, jakoteż prof. Karjejewowi. Czy prof. Wesełowski nie jest chory? Pisałem mu omal nie przed rokiem w odpowiedzi na jego list – przebieram swoje sumienie, czym go nie obraził, ale zdaje się, że nie, a odpowiedzi nie mam. Rozumie się, że i ja sam, jako nadzwyczaj niepunktualny korespondent, nie mam prawa użalać się na innych, ale każdy list prof. Wes[ełowskiego] jest mi zbyt drogim, bym jego milczenia nie odczuł boleśnie.

Jeszcze raz ukłony

Iw. Franko.

Lwów, 18.II. 1904,
Krzyżowa, 12

Вельмишановний пане професор!

Книжку "Вісника" сьогодні вислано на вказану адресу. Гадаю, що я не порушив авторських прав шановного пана, подавши в перекладі виписки з цікавої Вашої доповіді. Чи одержали Ви, шановний пане, відбитки моїх праць:

"Карпаторуське письменство", "Слово о Лазаревѣ воскресеніи" і "Псевдо-Матвієве євангеліє", вислані ще восени минулого року до Петербурга? Скоро я одержу кілька відбитків моїх статей про ксьондза Петрушевича, про Ключ Грималівський і Легенду про Попа Івана (Индейское царство) і дозволю собі вислати їх шановному пану. Шлю сердечні привітання шановним пану і пані, а також проф. Кареєву.

Чи проф. Веселовський не хворий? Я писав до нього мало не рік тому у відповідь на його лист – перевіряю свою совість, чи не образив я його чимось, але здається, що ні, а відповіді не маю. Розуміється, що і я сам, як дуже непунктуальний кореспондент, не маю права нарікати на інших, але мені надто дорогий кожний лист професора Вес[еловського], щоб я не відчув боляче його мовчання.

Ще раз кланяюся

Ів. Франко.

Львів, 18.II. 1904,
Крижова, 12.



## ЛИСТИ БОДУЕНА ДЕ КУРТЕНЕ ДО ІВАНА ФРАНКА

** 1 **

*Kraków, 5. VIII. 94*

Szanowny Panie Doktorze!

Jednocześnie przesyłam Panu parę swoich drobiazgów; wkrótce wyślę więcej.

Czy wyszły gdzie mowy Szczepanowskiego ("O kierunku swojskim w literaturze", jeśli się nie mylę) i Wojciecha Dzieduszyckiego ("O zadaniach dziennikarstwa polskiego"). Jeżeli tak, bardzo będę Panu wdzięczny za ich nadesłanie, a należność zwrócę niezwłocznie.

Czy "Kurier Lwowski" drukuje moje artykuły oraz nowelkę pani Janiny B. de C.?

W oczekiwaniu łaskawej odpowiedzi pozostaje szczerze oddany

J. Baudouin de Courtenay

ul. Radziwiłłowska, 13

*Краків, 5. VIII. 94*

Шановний пане докторе!

Одночасно пересилаю панові пару своїх дрібничок; незабаром вишлю більше.

Чи десь опубліковані промови Щепановського ("Про місцеву течію в літературі", якщо не помиляюсь) і Войцеха Дідушицького ("Про завдання польської журналістики"). Якщо так, буду дуже вдячний панові за їх надіслання, а борг віддам негайно.

Чи "Kurier Lwowski" друкує мої статті, а також невеличку новелу пані Яніни Б. де К.?

В очікуванні ласкавої відповіді залишаюся щиро відданим

Ж. Бодуен де Куртене

вул. Радзівіловська, 13



** 2 **

*Kraków, 12. II. 96*

Wielce Szanowny Panie Kolego!·

Dzięki przede wszystkim za nadesłanie brakujących mi zeszytów "Життя і слова" Prosiłbym też bardzo o dostarczenie mi zeszytu "Zapisek Tow. im. Szewczenki" ze sprawozdaniem o moich "Resiańske Texte".

"Proroctwo Metodiusza Patarskiego" przygotowane do druku, niech Pan tylko przysyła na moje ręce. Nie rozumiem, dlaczego Akademia tutejsza nie miałaby przyjąć podobnej pracy. Gdyby jednak akademiccy "hrabiowie" i "o mało co nie hrabiowie" uważali za stosowne oponować ze względu na Pańskie politisches Vorleben, w takim razie wydrukujemy to w "Pracach filologicznych". Pod względem naukowym wyszłoby to na jedno, a pod względem materialnym może by Pan nawet zyskał: "Prace filologiczne" płacą po 1 rublu od stronicy czyli po 16 rub. od arkusza, a Akademia płaci za materiały, jeśli się nie mylę, co najwyżej 15 rub. od arkusza. Tutaj pasowałoby to najlepiej do mających wychodzić "Materiałów do historii języka polskiego i dialektologii", jako dalszego ciągu "Sprawozdań komisji językowej".

Może by Pan był łaskaw poprosić przy sposobności p. Wysłoucha o wysłanie mi trzech egzemplarzy tych numerów "Tygodnika", w których było umieszczone opowiadanie "Po wyroku", oraz o honorarium za to opowiadanie. Autorce bardzo by się ono przydało.

W jakimś czasopiśmie lwowskim (polskim lub ruskim) podano najdokładniejsze oraz najobjektywniejsze sprawozdanie z przebiegu posiedzenia sejmowego z incydentem "Bojko-Jordan & C°"? Prosiłbym o wymienienie tytułu i numeru. Właściwie po wykrzyku patriotyczno-szlacheckim profesora Jordana powinna była orkiestra zagrać "Jeszcze Polska nie zginęła". I rzeczywiście "jeszcze nie

zginęła", dopóki możemy wymyślać tak bezkarnie tolerowanym "chamom".

Z głębokim szacunkiem

J. Baudouin de Courtenay

*Краків, 12.II.96*

Вельмишановний пане колего!

Передусім дякую за надіслання випусків "Життя і слова", яких мені бракує. Дуже просив би також про доставку мені випуску "Записок Товариства ім. Шевченка" зі звітом про мої "Резьянские тексты".

Підготовлене до друку "Пророцтво Мефодія Патарського" пришліть на мої руки. Не розумію, чому тутешня Академія не мала би прийняти такої праці. Однак якби академічні "графи" і "мало що не графи" вважали за відповідне опонувати з огляду на Вашу politisches Vorleben[1], то тоді опублікуємо його в "Pracach filologicznych". З наукового погляду вийшло би на те саме, а з матеріального погляду може би Ви навіть виграли: "Pracy filologiczne" платять по 1 рублеві за сторінку або по 16 руб. за аркуш, а Академія платить за матеріали, якщо не помиляюсь, щонайбільше 15 руб. за аркуш. Тут годилось би то найкраще до "Матеріалів історії польської мови і діалектології", які мають виходити як продовження "Звіту мовної комісії".

Може Ви були би ласкаві попросити при нагоді п. Вислоуха вислати мені три екземпляри тих номерів "Tygodnika", в яких було поміщене оповідання "Після вироку", а також про гонорар за те оповідання. Авторці дуже би воно пригодилось.

[1] Політичне минуле (нім.). – *Упорядник.*



В якомусь львівському періодичному виданні (польському або українському) поданий найдокладніший, а також найоб'єктивніший звіт про перебіг засідання Сейму з інцидентом "Бойко – Йордан і К° "? Просив би назвати заголовок і номер. Власне після патріотично-шляхетного викрику професора Йордана оркестр повинен був заграти "Jeszcze Polska nie zginiela"[1]. І очевидно "ще не загинула", поки можемо вигадувати так безкарно толерованим "хамом".

З глибокою пошаною

Ж. Бодуен де Куртене

[1] Ще Польща не загинула (польськ.). – *Упорядник.*

**3**

*Kraków, 16. VII. 96*

Szanowny Panie!

Nie wiem, gdzie mi się podział 1-y zeszyt "Життя і слова" z r. 1895 (1895. Книжка I. За январь и февраль); zdaje się, że ktoś pożyczył i nie oddał. Pozwalam więc sobie prosić Pana o przesłanie mi nowego egzemplarza; należność w ilości 1 złr posyłam przekazem pocztowym. A czy wyjdzie i kiedy wyjdzie "Книжка VI. За ноябрь и декабрь"? Ja mam dotychczas tylko "Книжку V-y".

Na adresie dodaję "współpr[acownik] K[uriera] L[wowskiego]", bo przypuszczam, że Pan może zmienił mieszkanie. Życząc kochanemu Panu wszelkiego powodzenia w walce z "юродствующею свиньей" (termin Szczedrina), pozostaję szczerze oddany

J. Baudouin de Courtenay

ul. Pędzichów, 12

*Краків, 16. VII. 96*

Шановний пане!

Не знаю, де подівся 1-й випуск "Життя і слова" за 1895 рік (1895. Книжка I. За січень і лютий). Здається, що хтось позичив і не віддав. Отож дозволю собі просити Вас прислати мені новий екземпляр; борг у кількості 1 золотий ринський посилаю поштовим переказом. А чи вийде і коли вийде "Книжка VI. За листопад і грудень"? Я маю дотепер лише "Книжку V-y".

На адресі додаю "współpr K. L."[1], бо допускаю, що пан, може, змінив помешкання. Бажаючи коханому панові

[1] Співробітник "Кур'єра Львівського" – *Упорядник.*



всякого успіху в боротьбі з "юродствующею свиньей" (термін Щедріна), залишаюся щиро відданим

Ж. Бодуен де Куртене

вул. Пендзіхув, 12

**4**

*Kraków, 11. II. 98*
*ul. Pędzichów, 12*

Wielce Szanowny Panie Doktorze!

Spóźniam się cokolwiek z odpowiedzią na list Pański, bo chciałem jednocześnie przesłać kopię wskazanych przez Pana urywków rękopiśmiennych. Kopia ta została wprawdzie dokonana jeszcze we wtorek, ale, będąc przygnieciony pewną robotą, nie miałem ani chwili czasu na pisanie listów.

Rękopisy wskazane przepisywała pewna inteligentna osoba (pani Kirkor, pochodząca z Rosji, a tutaj zamieszkała czasowo). Co do wierności kopii sprawdziłem ją sam wraz z panią K. bardzo skrupulatnie, tak że, jak sądzę, nie ma w niej błędów.

N 144 str. 559 oraz N 150 str. 385 okazały się istotnie prozą; w N jednak 150 znaleźliśmy zakończenia czyli dodatki wierszowane (str. 398 – 399); samo bowiem "Mnemosynon epitaphiale" ciągnie się od str. 385 do 398, tj. aż 13 stronic), więc też postanowiliśmy je przepisać. Tym sposobem dostaje Pan nie tylko numery wskazane, ale także trochę więcej. Pani K. przejrzała starannie całe tomy rękopiśmienne, przez Pana wskazane, jako też parę innych, ale już żadnych wierszy, odnoszących się do Chmielnickiego, nie znalazła. Gdyby Pan potrzebował jeszcze jakichś wyjaśnień, chętnie nimi służyć będę. Ponieważ korzystający ze zbiorów muzeum Czartoryskich obowiązują się podpisem do dostarczenia jednego egzemplarza publikacji, w której ukażą się wyciągi przez nich dokonane, więc może zechce kochany Pan przesłać na moje ręce egzemplarz "Buntu Chmielnickiego", ażebym mógł go ofiarować muzeum.

Co do należności za przepisanie, to pani K. chętnie by to zrobiła darmo. Że jest to jednak osoba niezamożna, która oprócz przepisania straciła trochę czasu na przeglądanie całych odnośnych woluminów, dla przekonania się, czy nie da



się z nich jeszcze co wyłowić, więc pewne honorarium słusznie jej się należy. Wysokość honorarium niech Pan sam oznaczy według przyjętej w takich razach normy. Ja sam nie miałem nic jeszcze do czynienia z wynagradzaniem podobnych prac, a i pani K. po raz pierwszy kopiowała w Galicji. W każdym razie będzie to kwota bardzo niewielka; gdyby nawet policzyć po 20 cor. od stronicy, to i tak wypadłoby około 1,5 złr. Byłoby to jednak prawdopodobnie za drogo.

Ma Pan zupełną słuszność, że wystąpienie moje o pasji i o cenzurze zostanie pokryte milczeniem przez przeważną część prasy galicyjskiej. Dotychczas widziałem tylko obszerny i przeceniający mię artykuł w Życiu oraz wzmiankę w Naprzodzie. Pisano mi też, że w Słowie polskim i Kurierze Lwowskim miały się ukazać przychylne wzmianki. Sam nie mogłem też znaleźć nic podobnego. Wprawdzie nie widziałem kilku numerów tak jednego jak drugiego pisma (Kur. Lw. 16, 17, 18, 24, 29, 31, 32, 35, 36, 37, Sł. Pol. 18, 22, 26, 28), a może właśnie w tych numerach były owe wzmianki.

Przy tej sposobności nie weźmie mi Pan chyba za złe, jeżeli pozwolę sobie poruszyć sprawę Pańską. Ujadanie na Pana nie tylko zwykłych pismaków, ale nawet ludzi poważniejszych i uczciwych oburzało mię w wysokim stopniu, gdyż było dowodem nietolerancji i owładnięcia umysłów przez ślepy szowinizm (oczywiście o ile napaści były szczere, bo w większości wypadków użyto tego po prostu albo za środek agitacyjny, albo też na przynętę dla prenumeratorów i czytelników); ale Pańska charakterystyka twórczości poetyckiej Mickiewicza wydała się i mnie wysoce niesprawiedliwa, że jako zastosowanie przysłowia "ślusarz zawinił, a kowala powieszono". Zawinili Badeni i szlachta galicyjska, a za to Mickiewicz dostał od Pana cięgi. Z typowego romantyka, lubującego się w fantastycznych okropnościach, zrobił Pan chronicznego i typowego "zdrajcę" czy tam "poetę zdrady". Pojmuję najzupełniej Pańskie

rozgoryczenie, wywołane tak przez nikczemną intrygą przeciw Pańskiej habilitacji w Uniw. Lwowskim, jako też przez machinacje przeciw Pańskiemu wyborowi na posła do rady państwa (te ostatnie zresztą są chlebem powszednim przy wszelkich wyborach), ale trochę zimnej krwi i obiektywnego traktowania wcale by nie zaszkodziło. Zwłaszcza Bogu ducha winnego Mickiewicza można było oszczędzić. Że Mickiewicz przewracał ludziom w głowach, na to zgoda; ale to samo robili wszyscy romantycy, wszyscy impresjoniści, subiektywiści, jednym słowem wszyscy "wieszcze" i "męże natchnieni", ogarnięci jakimś szałem lub też zapatrujący się na sprawy jednostronnie. Ale uderzmy się w piersi i zapytajmy się siebie samych: czy też i my nie grzeszyliśmy na tym polu? Czy np. w Pańskich "Основах суспільности" wszystko jest bezstronne, obiektywne i sprawiedliwe? Czy nie ma tam strun zbyt namiętnych i podżegających? I ja sądzę, że wartość Mickiewicza bywa przeceniana, i że się mu przypisuje nie tylko to, co posiadał, ale także to, co mu było najzupełniej obce; taka to już jednak kolej rzeczy ludzkich. Nie jestem jednak w stanie pojąć, jak można, zapatrując się krytycznie i obiektywnie, robić z Mickiewicza typowego "Dichter des Verrathes". Prof. Kalina, z którym mówiłem o Panu, a który również daleki jest od rzucania na Pana kamieniem potępienia, objaśnia sobie także Pański atak na Mickiewicza roznamiętnieniem i zacietrzewieniem. Czy sam Pan tego nie uznaje? Jeżeli zaś Pan choć w części zgadza się ze mną, to czy nie byłoby dobrze wyjaśnić tę sprawę ze stanowiska obiektywnego, nie usprawiedliwiając się i nie "uniewinniając się" (bo qui s'excuse s'accuse), ale po prostu objaśniając psychologicznie swoje własne wystąpienie? Przyznanie się do błędu bywa niekiedy zwycięstwem nie tylko nad samym sobą, ale także nad przeciwnikami. Pretensja do nieomylności powinna być obca wszystkim ludziom, wznoszącym się nad poziom pospolitości. Upieranie się przy zdaniu, które później wydaje się niesłusznym, jest oznaką albo niewygasłej jeszcze



namiętności, albo chęci uchodzenia w oczach tłumu za nieomylnego, a tak jedno, jak drugie obniża umysłowość ludzką.

Przepraszając za te kilka słów całkiem szczerych i otwartych, pozostaję z głębokim szacunkiem

J. Baudouin de Courtenay

*Kraków, 11. II. 98*
*вул. Пендзіхув, 12*

Вельмишановний пане докторе!

Спізнююся трохи з відповіддю на Ваш лист, бо хотів одночасно переслати копію вказаних Вами рукописних уривків. Та копія була, щоправда, зроблена ще у вівторок, але, будучи притиснений однією роботою, не мав ні хвилини часу на писання листів.

Указані рукописи переписувала одна інтелігентна особа (пані Кіркор, походженням з Росії, а тут проживає тимчасово). Щодо точності копії, то перевірив я сам разом з панею К[іркор] дуже скрупульозно, так що, гадаю, немає у ній помилок.

№ 144 стор[інки] 559, а також № 150 стор[інки] 385 виявились справді прозою; однак у № 150 ми знайшли закінчення або віршовані додатки (стор[інки] 398-399); саме ж бо "Mnemosynon epitaphiale" тягнеться від стор[інки] 385 до 398, тобто аж 13 сторінок), отож також вирішили його переписати. В такий спосіб дістанете не тільки вказані номери, але також трохи більше. Пані К[іркор] старанно переглянула цілі рукописні томи, указані Вами, як і також кілька інших, але вже жодних віршів, які мають відношення до Хмельницького, не знайшла. Якби треба було б ще щось з'ясувати, охоче вам допоможу. Позаяк користувачі фондів музею

Чарторийських зобов'язуються підписом про подання одного екземпляра публікації, у якій появляться витяги, зроблені ними, то, може, коханий пан захоче прислати на мої руки екземпляр "Бунту Хмельницького", щоб я зміг його подарувати музеєві.

Щодо належного за переписування, то пані К[іркор] охоче би то зробила задармо. Одначе позаяк вона є незаможною особою, яка, крім переписування, потратила трохи часу на перегляд цілих відповідних фоліантів, щоб переконатися, чи не вдасться з них ще щось виловити, то якийсь гонорар по праву їй належиться. Розмір гонорару нехай сам пан окреслить згідно з прийнятою в таких випадках нормою. Мені самому ще не доводилось винагороджувати за таку працю та й пані К[іркор] вперше копіювала в Галичині. В усякому разі буде то квота дуже невелика; якщо навіть порахувати по 20 корон за сторінку, то і так вийшло б коло 1,5 złr.[1] Було б то однак, ймовірно, задорого.

Напевно, маєте рацію, що мій виступ про пристрасть і цензуру залишиться покритим мовчанкою переважної частини галицької преси. Дотепер бачив тільки обширну і з переоцінкою мене статтю в Życiu, а також згадку в Naprzodzie. Писали мені також, що в Słowie polskim і Kurierze Lwowskim мали появитися прихильні згадки. Я сам не міг також знайти нічого подібного. Справді не бачив кілька номерів як однієї, так і другої газет (Kur[jer] Lw[owski] 16, 17, 18, 24, 29, 31, 32, 35, 36, 37, Sł[owo] pol[skie] 18, 22, 26, 28), а, може, саме в цих номерах були ті згадки.

При цій нагоді не думаю, що пан буде на мене злитися, якщо дозволю собі порушити Вашу справу. Гавкання на пана не тільки звичайних писак, але навіть поважніших і чесних людей дуже обурило мене, бо було доказом нетолерування і опанування розуму сліпим шовінізмом

[1] Золотих ринських – *Упорядник.*



(зрозуміло, наскільки нападки були щирими, бо в більшості випадків використано те просто або як агітаційний засіб, або теж як принада для передплатників і читачів); але Ваша характеристика поетичної творчості Міцкевича видалася і мені високо несправедливою, до неї може бути застосоване прислів'я "слюсар завинив, а коваля повішено". Завинили Бадені і галицька шляхта, а за те Міцкевич дістав від Вас прочухана. З типового романтика, який кохається у фантастичних дивовижностях, Ви зробили хронічного і типового "зрадника" чи там "поета зради". Цілком розумію Вашу гіркоту, викликану нікчемною інтригою проти Вашої габілітації у Львівському університеті, як і також махінаціями проти Вашого обрання послом до державної ради (зрештою, те останнє є загальним хлібом при всіх виборах), але трохи холодної крові і об'єктивного ставлення загалом не зашкодило б. Тим більше Богу духа винного Міцкевича можна було пощадити. Що Міцкевич перевертав людям у головах, на то погоджуюсь; але те ж саме робили всі романтики, всі імпресіоністи, суб'єктивісти, одним словом усі "геніальні поети-пророки" і "мужі натхнення", охоплені якимсь шаленством, або також ті, хто однобічно дивиться на справи. Але ударімося в груди і запитаймося самих себе: чи теж і ми не грішили на тому полі? Чи у Ваших "Основах суспільности" все безстороннє, об'єктивне і справедливе? Чи немає там занадто пристрасних і підбурювальних струн? І я думаю, що вартість Міцкевича буває переоцінена, і що йому приписується не тільки те, що заслужив, але також те, що йому було цілковито чуже; проте такою вже є доля людських справ. Однак не можу зрозуміти, як можна, будучи критичним і об'єктивним, робити з Міцкевича типового "Dichter des Verrathes". Проф. Каліна, з яким я говорив про Вас і який водночас далекий від кидання на Вас камінням осудження, пояснює

собі також Ваш напад на Міцкевича збудженням пристрасті і запальності. Чи Ви самі того не визнаєте? Але якщо Ви хоч у частині погоджуєтеся зі мною, то чи не було би добре з'ясувати ту справу з об'єктивного погляду, не виправдовуючись і не доводячи свою невинність, (бо qui s'excuse s'accuse[1]), а просто психологічно пояснюючи власний виступ? Визнання своєї помилки часом буває перемогою не тільки над самим собою, але також над противниками. Претензія до непогрішності повинна бути чужою усім людям, які підносяться над рівнем буденності. Затятість при думці, яка згодом виявляється неслушною, є ознакою незгаслої ще пристрасті або бажання здаватися в очах натовпу безгрішним, а як перше, так і друге принижує людський інтелект.

Перепрошуючи за тих кілька щирих і відвертих слів, залишаюся з глибокою пошаною

Ж. Бодуен де Куртене

[1] Хто виправдовується, той цим себе звинувачує (франц.). – *Упорядник.*



****5****

*Kraków, 26. II. 98*
*ul. Pędzichów, 12*

Wielce Szanowny Panie Doktorze!

Dzięki za obszerny list i rękopis. Przyznam się, że Pański potępiany artykuł znam także tylko ze sprawozdań, oczywiście w najwyższym stopniu stronnych i oszczerczych. Chciałbym go więc przeczytać w oryginale, sprowadziwszy sobie z Wiednia odnośny numer "Zeit". Który to mianowicie zeszyt, czy majowy, czy też czerwcowy? Niech mię Pan będzie łaskaw prędko o tym zawiadomić. Po przeczytaniu artykułu prześlę Panu swoje zdanie i radę. Replika (niewydrukowana) utrzymana jest w tonie spokojnym i umiarkowanym.

Z prawdziwym szacunkiem

J. Baudouin de Courtenay

*Краків, 26. II. 98*
*вул. Пендзіхув, 12*

Вельмишановний пане докторе!

Дякую за обширний лист і рукопис. Признаюся, що Вашу осуджувальну статтю знаю також тільки з рецензій, очевидно найвищою мірою небезсторонніх і наклепницьких. Тому хотів би її перечитати в оригіналі, виписавши собі з Відня відповідний номер "Zeit". Який то саме випуск, чи травневий, чи червневий? Будьте ласкаві, повідомте мене про це швидко. Коли прочитаю статтю, надішлю Вам свою думку і пораду. Репліка (ненадрукована) витримана в спокійному й поміркованому тоні

З правдивою пошаною

Ж. Бодуен де Куртене

**6**

*Kraków 20. IV. 98*
*ul. Pędzichów, 12*

Wielce Szanowny Panie Doktorze!

Mocno przepraszam, że dziś dopiero odpowiadam na ostatni list Pański (bez daty). Byłem bardzo zajęty i trochę zapatyczniały. W ostatnich dniach miałem lekką "influens".

Przeczytałem bardzo uważnie Pański artykuł "Ein Dichter des Verrathes" i muszę otwarcie powiedzieć, że mi się nie bardzo podobał, i wcale mnie nie przekonał. Oczywiście o "oburzaniu się" mowy być nie może. Wszelkie "oburzanie się" na człowieka, który miał odwagę wystąpić z oryginalnym zdaniem, jest i będzie dla mnie zawsze wstrętnym i obrzydliwym. Ale z drugiej strony, pozostając na stanowisku spokojnym i obiektywnym, uważam w pogodzie ducha całe Pańskie rozumowanie za naciągane i po części powierzchowne, a ustęp o "Geheimsecretär und Sectionschef Halban" wprost za niesmaczny (przepraszam za otwartość, ale sądzę, że z Panem nie potrzebuję się bawić w komplementy). Nie wiem, czy to prawda, ale zapewniano mię tutaj, że ten sam koncept (o Wallenrodzie Badenia i jego "Sectionschefie Halbanie") był na parę tygodni przed Pańskim artykułem w "Ostdentiche Rundschau" znakomitego "obstrukcjonisty" Wolfa. Wobec tego nie mogę się dziwić, że Pańskie wystąpienie podziałało nawet na szczerych patriotów polskich (o udanych, krzykaczach i warchołach, robiących geszefta na "patriotyzmie", nie ma co mówić) prowokująco, tym bardziej, że właśnie wtenczas zaczęto zajmować się pomnikiem Mickiewicza w Warszawie. W sądzie o Pańskim artykule zgadzam się prawie zupełnie ze Spasowiczem (Kraj 1897, N 24), z wyjątkiem miejsc, w których Spas. mówi z przekąsem o tym, że wznosi się ponad wszelki patriotyzm i rozpatruje rzecz ze stanowiska ogólnie ludzkiego; ja bowiem takie właśnie



stanowisko uważam za jedynie sprawiedliwe i za jedynie naukowe. Ale Pan właśnie nie stoi na takim stanowisku, patrząc na sprawy polityki i literatury przez wąskie okulary zaścianka galicyjskiego. Właściwości ogólnie ludzkie uważa Pan za wyłącznie szlachecko-polskie, motywy poetyckie, wspólne wszystkim romantykom, a nawet nie tylko romantykom, przypisuje Pan wyłącznie Mickiewiczowi ..., a przede wszystkim, skutkiem jak gdyby pewnego daltonizmu estetyczno-etycznego, uważa Pan za "zdradę" to, co wcale zdradą nie jest, a obiektywne przedstawienie następstw zdrady staje się w Pańskich oczach uwielbieniem zdrady. To wszystko nadaje Pańskiemu artykułowi cechę stronniczości i tak zwanej po niemiecku "Gehässigkeit". Ta też okoliczność usprawiedliwia do pewnego stopnia wystąpienia wolontariuszów dziennikarskich, którzy Pańskim kosztem i w ogóle tanim kosztem chcieli się popisać ze swoim patriotyzmem, nie zadając sobie trudu wniknięcia w istotę rzeczy i skrytykowania Pańskich wywodów.

Ja ze swej strony mogę o tym wszystkim mówić tym śmielej, że

1) nie zaliczam siebie z sympatii i przekonań do żadnego narodu, chociaż domagam się sprawiedliwości dla wszystkich narodów*,

2) że zatem nie jestem żadnym patriotą, ale traktuję sprawy polityczne istotnie z ogólnie ludzkiego stanowiska,

3) Mickiewicza nie uważam za taką potęgę literatury, za jaką zwykle uchodzi,

4) wznoszenie pomników uważam za rzecz niepotrzebną, i na żaden pomnik nigdy ani grosza nie dałem.

Wpływ Mickiewicza mógł być istotnie szkodliwy (za stanowczo szkodliwy uważa go np. tutejszy profesor M. Kowczyński), ale nie tyle z powodu wysławiania zdrady,

* W Dorpacie broniłem Estończyków i Łotyszów, tutaj stoję po stronie Rusinów, jeżeli widzę, że są krzywdzeni, ... ale dlatego też wymagam sprawiedliwości i dla Polaków. Również będę bronił zawsze Rosjan, gdyby ich niesprawiedliwie napadano. i D. i D.

ile raczej z powodu wtłaczania w głowy utworów bujnej fantazji na miejsce trzeźwych wyobrażeń, zaczerpniętych z rzeczywistości. Ale i tu chyba zanadto się przecenia wpływ poetów, a zwłaszcza jednego z nich. Ja np. znałem Mickiewicza bardzo dobrze, a jednak nie wyrobił on we mnie nigdy (od najwcześniejszego dzieciństwa) chęci do "zdrady", ani też nie zamglił mi (dzięki innym wpływom) oczu i nie uczynił mnie niezdolnym do liczenia się ze smutną rzeczywistością (to drugie już od 17 roku mego życia). Z drugiej strony instynkty "zdradzieckie" okazuje wielu ludzi, mających o Mickiewiczu bardzo słabe wyobrażenie, albo też wcale go nie znających, blaga zaś patriotyczna i wszelkiego rodzaju szowinizm rozwijają się bujnie bez żadnych Mickiewiczów, Krasińskich, Słowackich i innych t. p.

Czyż Pan istotnie przypuszczał, że psychologia szlachciców polskich jest tak bardzo różna od psychologii innych ludzi? Są to chyba takie same bêtes humaines, jak wszelkie inne. Objawy życia społecznego są tu z pewnością cokolwiek inne, niż gdzie indziej, ale to z powodu warunków miejscowych (tak geograficznych, jak etnograficznych, historycznych i wszelkich innych), a zwłaszcza z powodu ogromnej przewagi szlachciców i szlachcicoidów (cz. antropoidów), podstawa jednak wszelkich objawów psychiczno-społecznych jest i tu ogólnie ludzka. A dalej czy Pan sądzi, że gdzie indziej (np. w Rosji, Czechach, we Francji...) nie napadnięto by na Pana za podobne "znieważanie" "wieszcza" narodowego? Czy Pan zapomniał o awanturach czeskich z powodu rękopisów Królodworskiego i Zielonogórskiego? Co do Rosji, to przytoczę Panu fakt z własnego doświadczenia. Za mojej bytności w Dorpacie obchodzono pięćdziesięciolecie śmierci Puszkina. Obchodzono je także w Dorpacie między innymi za pomocą tak zwanej "panichidy". Ponieważ nigdy nie chodzę na żadne tego rodzaju nabożeństwa, więc oczywiście nie poszedłem i na swą "panichidę". O tej mojej nieobecności na panichidzie donieśli korespondenci gazet rosyjskich w rodzaju



"Рускаго вестника", "Новаго времени" ... i posypały się na mnie gromy za brak szacunku dla pamięci wielkiego poety, przy czym wytykano mi moje "польское происхождение", korzystanie ze stypendiów rosyjskich itd. (tout comme chez nous, en Galicie). A przecież ja nie nazywałem Puszkina "Ein Dichter des Verrathes", ale tylko ośmieliłem się nie być na panichidzie!

Mając to wszystko na względzie, bardzo bym pragnął, ażeby Pan wyjaśnił tę sprawę, nie uniewinniając się, ale tylko prostując błędne mniemania cudze i własne, a przede wszystkim własne. Przyznanie się do błędu jest często wielkim zwycięstwem nie tylko nad sobą, ale i nad innymi. Do tego nadaje się po części zakończenie załączonego do artykułu Pańskiego "Polnische Polemik" (sądziłbym, właściwiej "Journalistische Polemik"). Ale do błędu musi się Pan przyznać; inaczej będzie to zawsze sprawiało wrażenie zacietrzewionego upierania się przy swoim, wbrew oczywistym faktom. Początek swego rękopisu mógłby Pan zużytkować w osobnym artykule, jako ilustrację metody polemicznej, przyjętej nie tylko u Polaków, ale wszędzie, na całej kuli ziemskiej, o ile grasuje na niej plaga żurnalistyki.

Czy mam odesłać Panu też N "Die Zeit" (N 136), czy też jest on Panu niepotrzebny? Pragnąłbym też bardzo przeczytać artykuł Monata (w następnym numerze "Die Zeit"), oraz odpowiedź Pana Monatowi. Pragnę więc bardzo albo o pożyczenie mi odnośnych numerów "Die Zeit", albo też tylko o dokładne ich wymienienie, ażebym je mógł sobie sprawdzić.

W ostatnich czasach bawiono się polowaniem na niżej podpisanego; w tym sporcie brały udział nie tylko pisma galicyjskie, ale także wiedeńska "Die Wage", widząca w moim wyjaśnieniu objaw "moralności oportunistycznej". Starałem się o tyle o ile prostować i wyjaśniać, a teraz mam tego już dosyć.

Wracam jeszcze do głównej sprawy. Oto w liście Pańskim wyczytuję, że "podwójną miarą etyczną, inną dla siebie, a inną

dla obcych", znalazł Pan tylko u Żydów i u Polaków. Niech mi Pan daruje, ale jest to bardzo niedokładne spostrzeżenie. "Podwójna miara etyczna" jest zasadniczą właściwością nie tylko wszystkich plemion i narodowości, poczuwających się do solidarności gromadnej, ale także u wszelkich innych gromad ludzkich (gromad wyznaniowych, politycznych, przemysłowych i D. i D.), a nawet u prawie wszystkich ludzi pojedynczych, jako osobników w walce z innymi osobnikami. Tak było i jest od najdawniejszych czasów aż do dnia dzisiejszego.

Jako materiał dla porównań wymieniam Panu choćby 1) napaści na Ramułta za kaszubszczyznę, 2) traktowanie niżej podpisanego przez p. A.G. w "Ruchu społecznym" oraz przez innych kawalerów, 3) sprawę Dreyfusa i Zoli, 4) traktowanie Polaków i Alzatczyków w Prusiech i w Niemczech w ogóle, 5) nareszcie wszelkie "prawa wyjątkowe", prześladowanie, wojny religijne i D. i D. Są to rzeczy najrozmaitszej doniosłości i znaczenia, ale połączone ściśle ze sobą wspólnością stosowania "podwójnej miary etycznej".

Ale dosyć o tym; przejdźmy do czego innego, a mianowicie do Κρυπτάδια. Pański zbiorek będzie przyjęty z wdzięcznością przez wydawców tej publikacji. Niech Pan wszystko napisze wyraźnie (alfabetem ruskim, gdyż rzeczy rosyjskie, małoruskie, serbskie i D. drukują tam tym właśnie alfabetem, jako oryginalnym, tak że nie trzeba transkrybować na łaciński, i uporządkuje dołączony przekład francuski lub niemiecki, i prześle albo na moje ręce, albo też (co będzie jeszcze lepiej) wprost do wydawcy (Monsieur Enejène Rolland, Rue des Chantiers, 2, á Paris (France). Najwygodniej jest przesłać pod opaską rekomendowaną, aż do 2 kilo w korespondencji międzynarodowej. Jeżeli już napisane jest wyraźnie, to oczywiście przepisywać nie potrzeba. Nakładca Κρυπτάδι'όω płaci honorarium, po 1 franku od stronicy,



potrącając z niego (niewielkie zresztą) koszta osobnych odbitek.

Z prawdziwym szacunkiem szczerze oddany

J. Baudouin de Courtenay

*Краків, 20.VI. 98*
*вул. Пендзіхув, 12*

Вельмишановний пане докторе!

Дуже прошу вибачення, що тільки-но сьогодні відповідаю на Ваш останній лист (без дати). Був дуже зайнятий і трохи апатичний. Останнім часом мав легку "influens"[1].

Прочитав дуже уважно Вашу статтю "Ein Dichter des Verrathes " і мушу відверто сказати, що мені не дуже сподобалася і цілком мене не переконала. Зрозуміло, про "обурення" мови не може бути. Всяке "обурення" на людину, яка мала відвагу виступити з оригінальним поглядом, є і буде для мене завжди огидним і обридливим. Але з іншого боку, залишаючись на спокійній і об'єктивній позиції, вважаю з чистою совістю все Ваше розмірковування натяжкою і частково поверховою, а уривок про "Geheimsecretär und Sectionschef Halban"[2] просто неприємним (перепрошую за відвертість, але, гадаю, що з Вами не маю потреби бавитися в компліменти). Не знаю, чи то правда, але мене тут запевнили, що така сама думка (про Валенрода-Бадені і його Sectionschefie Halbanie) була на кілька тижнів перед Вашою статтею в "Ostdentische Rundschau" знаменитого "обструкціоніста" Вольфа. У зв'язку з тим не дивуюся, що Ваш виступ подіяв навіть на щирих польських патріотів

[1] Грип (лат.) – *Упорядник.*
[2] Таємний секретар і шеф відділу Гальбан (нім.) – *Упорядник*

(про вдаваних, крикунів і заколотників, які роблять гешефти на "патріотизмі", нема що говорити) провокаційно, тим більше, що саме тоді почали займатися пам'ятником Міцкевича в Варшаві. В міркуванні про Вашу статтю погоджуюсь майже цілком із Спасовічем (Kraj, 1897, № 24), за винятком місць, в яких Спас[овіч] ущипливо говорить про те, що підноситься понад усяким патріотизмом і розглядає річ із загальнолюдського погляду; бо я саме таку точку зору вважаю за єдино справедливу і за єдино наукову. Але Ви якраз не стоїте на такій точці зору, дивлячись на справи політики і літератури через вузькі окуляри галицького закутка. Загальнолюдські властивості Ви вважаєте виключно шляхетсько-польськими, поетичні мотиви, спільні для всіх романтиків, і навіть не тільки романтиків, Ви приписуєте виключно Міцкевичеві ..., а найголовніше, ніби вони є наслідком певного естетично-етичного дальтонізму Ви вважаєте "зрадою" те, що зовсім зрадою не є, а об'єктивна подача наслідків зради стає в Ваших очах палкою любов'ю зради. Це все надає Вашій статті ознак небезсторонності і так званої по-німецьки "Gehässigkeit"[1]. Та теж обставина виправдовує певною мірою виступи журналістських волонтерів, які Вашим коштом і загалом дешевим коштом хотіли похизуватися зі своїм патріотизмом, не стараючись вникнути в суть справи і критики Ваших висновків.

Я з свого боку можу про те все говорити тим сміливіше, що

1) не зараховую себе з симпатії і переконань до жодного народу, хоча домагаюся справедливості для всіх народів[2],

[1] Дошкульності, уїдливості (нім.). – *Упорядник.*

[2] В Дерпту захищав естонців і латишів, тут стою на боці українців, якщо бачу, що скривджені, ... але тому теж вимагаю справедливості і для поляків. Так само буду захищати завжди росіян, якщо на них будуть несправедливо нападати і т.д. і т.д.



2) що, отже, не є жодним патріотом, але трактую політичні справи справді з загальнолюдських позицій,

3) Міцкевича не вважаю за таку силу літератури, за яку звичайно вважається,

4) зведення пам'ятників вважаю непотрібним і на жоден пам'ятник ніколи ані копійки не дав.

Вплив Міцкевича міг бути справді шкідливим (рішуче шкідливим уважає його тутешній професор М. Ковчинський), але не стільки з приводу прославляння зради, скільки скоріше з приводу вдавлювання в голови творів буйної фантазії на місце тверезих уявлень, почерпнутих із дійсності. Але і тут чи не занадто переоцінюється вплив поетів, а тим більше одного з них. Я, наприклад, знав Міцкевича дуже добре, а проте не витворив він у мене ніколи (з раннього дитинства) охоти до "зради", ані також не затуманив мені (завдяки іншим впливам) очі і не зробив мене нездатним зважати на сумну дійсність (те друге вже від 17 років мого життя). З іншого боку, "зрадницькі" інстинкти виявляє багато людей, які мають про Міцкевича дуже слабке уявлення або й зовсім його не знають, вигадка, але патріотична, і всілякого роду шовінізм буйно розвивається без жодних Міцкевичів, Красіньських, Словацьких та інших їм подібних.

Чи Ви справді допускаєте, що психологія польських шляхтичів так дуже відмінна від психології інших народів. То є хіба такі самі bêtes humaines[1], як всякі інші. Ознаки суспільного життя тут напевно трохи інші, ніж деінде, але то через місцеві умови (як географічні, так і етнографічні, історичні і всякі інші), а тим більше через велику перевагу шляхтичів і шляхтичоїдів (ч[итай] антропоїдів), однак основа всяких психічно-суспільних ознак і тут загальнолюдська. А далі, чи Ви гадаєте, що деінде (напр. в Росії, Чехії, у Франції...) не напали б на Вас за подібне "зневажання" народного "пророка"? Чи Ви

[1] Люди-звірі (франц.). – *Упорядник.*

забули про чеські авантюри з приводу Краледворського і Зеленогурського рукописів? Щодо Росії, то наведу Вам факт із власного досвіду. За мого перебування в Дерпту відзначали п'ятдесятиліття смерті Пушкіна. Відзначали також в Дерпту, між іншим, за допомогою так званої "панахиди". Позаяк ніколи не ходжу на жодні такого роду церковні відправи, отже, зрозуміло, не пішов і на ту "панахиду". Про ту мою відсутність на панахиді повідомили кореспонденти російських газет типу "Рускаго вестника", "Нового времени" ... і посипалися на мене громи за брак пошани до пам'яті великого поета, при цьому дорікали мені за моє "польское происхождение"[1], за користування з російських стипендій і т. д. (tout comme chez nous, en Galicie[2]). А проте я не називав Пушкіна "ein Dichter des Verrathes"[3], але тільки насмілився не бути на панахиді!

Маючи це все на увазі, дуже хотів би, щоб Ви вияснили ту справу, не виправдовуючись, але тільки виправляючи хибні думки, чужі і власні, а передовсім власні. Визнання помилки часто є великою перемогою не тільки над собою, але й над іншими. До того надається почасти закінчення, додане до Вашої статті "Polnische Polemik"[4] (гадав би, властиво "Journalistische Polemik"[5]). Але помилку мусите визнати; інакше буде то завжди справляти враження затятого стояння на своєму всупереч очевидним фактам. Початок свого рукопису Ви могли б використати в окремій статті як ілюстрацію полемічного методу, прийнятого не тільки в поляків, але всюди, на цілій земній кулі, де тільки бродить на ній лихо журналістики.

Чи маю відіслати Вам також № "Die Zeit" (№ 136), чи він Вам потрібний? Хотів би дуже теж прочитати статтю

[1] Польське походження (рос.). – *Упорядник.*
[2] Як заведено у нас, в Галичині (франц.). – *Упорядник.*
[3] "Поет зради" (нім.). – *Упорядник.*
[4] Польська полеміка (нім.). – *Упорядник.*
[5] Журналістська полеміка (нім.). – *Упорядник.*



Моната (в наступному номері "Die Zeit"), а також Вашу відповідь Монатові. Тому дуже хочу або позичте мені відповідні номери "Die Zeit", або лише точно назвіть їх, щоб я міг собі перевірити.

Останнім часом розважаються полюванням на нижчепідписаного; у тому забавлянні брали участь не тільки галицькі газети, але також віденська "Die Wage", яка вбачає у моєму з'ясуванні ознаку "опортуністичної моральності". Старався залежно від обставин виправляти і вияснять, але тепер годі.

Вертаюся ще до головної справи. Ось у Вашому листі вичитую, що "подвійну етичну міру, одну для себе, а іншу для чужих" Ви знайшли тільки в євреїв і поляків. Даруйте мені, але то дуже неточне спостереження. "Подвійна етична міра" є засадничою властивістю не тільки всіх племен і народів, які відчувають громадську солідарність, але також усіх інших людських об'єднань (віросповідних, політичних, промислових і т.д. громад) і навіть майже всіх окремих людей як індивідуумів у боротьбі з іншими індивідуумами. Так було і є від найдавніших часів аж до сьогоднішнього дня.

Як матеріал для порівнянь нагадаю Вам хоч би 1) напади на Рамулта за кашубщизну, 2) ставлення до нижчепідписаного пана A. G. в "Ruchu społecznym", а також інших фіглярів, 3) справи Дрейфуса і Золя, 4) ставлення до поляків і ельзасців у Прусії і загалом в Німеччині, 5) нарешті всякі "виняткові права", переслідування, релігійні війни і т. д. То є речі найрізноманітнішої важливості і значення, але тісно пов'язані між собою спільністю застосування "подвійної етичної міри".

Але досить про це; перейдімо до чогось іншого, а саме до Κρυπτάδια[1]. Ваш збірничок буде прийнятий із вдячністю видавцями цієї публікації. Напишіть все

[1] Криптадії, приховане (грецьк.). – *Упорядник.*

виразно (руським алфавітом, тому що російські, малоруські, сербські і т.д. там друкують саме тим алфавітом як оригінальним, також не треба транскрибувати латинською) і упорядкуйте доданий французький або німецький переклад і пришліть або на мої руки, або теж (що буде ще краще) прямо видавцеві (Monsieur Enejène Rolland, Rue des Chantiers, 2.-á, Paris (France). Найвигідніше вислати рекомендованою бандероллю, – аж до 2 кілограмів у міжнародній кореспонденції. Якщо вже написане є виразним, то, зрозуміло, переписувати не потрібно. Видавець Κρυπταδι'όώ платить гонорар, по 1 франку за сторінку, відраховуючи з нього (зрештою невелику) вартість окремих відбитків.

Із правдивою пошаною щиро відданий

Ж. Бодуен де Куртене



**7**

*Kraków, 17. VI. 1900*
*ul. Pędzichów, 12*

Szanowny Panie!

Zwracam się do Pana w sprawie dość dziwnej, a to na prośbę osób trzecich. Jak Panu zapewne wiadomo, toczy się obecnie w Petersburgu sprawa "honorowa" między redakcją Kraju a redakcją "Северного вестника", do której wmieszano także Pańską osobę. Otóż niektórzy z uczestników pragnęliby zasięgnąć także Pańskiego zdania, a, nie chcąc zwracać się wprost do Pana, prosili mnie o pośrednictwo. Chodzi mianowicie o to, czy Pan uważa się za obrażonego i pokrzywdzonego przez to, że wzmiankami w N 49 i 59 z r. 1899 i w Nr. 7 z r. 1900 Kraju starano się naprowadzić czytelników na myśl, że Pan jest autorem korespondencji "Северного вестника" Czy Pan widzi w tem odkrycie pseudonimu? Identyfikowano tam bowiem oba podpisy, I – O i Ski, widząc w nich dwa pseudonimy Pańskie. Zapytują też owi panowie, czy Pan nie miał z powodu postępku Kraju jakich "politycznych przykrości" i czy to Panu w ogóle w ten lub ów sposób nie "zaszkodziło".

Gdyby Pan uznał za stosowne dać mi żądane wyjaśnienia, prosiłbym o jak najszybszą odpowiedź.

Z prawdziwym szacunkiem zawsze oddany

J. Baudouin de Courtenay

*Краків, 17. VI. 1900*
*вул. Пендзіхув, 12*

Шановний пане!

Звертаюся до Вас у досить дивній справі і то на прохання третіх осіб. Як Вам, напевно, відомо, тепер ведеться в Петербурзі справа честі між редакцією "Kraju"

і редакцією "Северного вестника", в яку замішано також Вашу особу. Отож деякі з учасників хотіли б дізнатися Вашу думку, але оскільки не хотіли звертатися прямо до Вас, просили мене про посередництво. Йдеться саме про те, чи Ви почуваєтесь ображеним і скривдженим тим, що згадки в № 49 і 59 за 1899 р. і в № 7 за 1900 р. "Kraju" є намаганням схилити читачів до думки, що Ви є автором кореспонденції "Северного вестника". Чи Ви бачите в тому розкриття псевдоніму? Ідентифіковано там обидва підписи, I-O і Ski, у них вбачають два Ваші псевдоніми. Запитують теж ті панове, чи Ви не мали з приводу вчинку "Kraju" якихось "політичних прикрощів" і чи то Вам взагалі в той чи інший спосіб не "зашкодило".

Якби Ви вважали за відповідне дати мені бажані пояснення, просив би про якнайшвидшу відповідь.

З правдивою пошаною завжди відданий

Ж. Бодуен де Куртене



**8**

*Kraków, 21. VI. 1900*
*ul. Pędzichów, 12*

Szanowny Panie Kolego!

Uprzejmie dziękuję za szczegółowe wyjaśnienie. Kopię z niego przesyłam do Petersburga, dodając od siebie uwagę, że, zdaniem moim, jest ono całkiem obiektywne i bezstronne. Nie mówi ono na korzyść ani jednej, ani drugiej strony.

Dziękuję też za obietnicę przesłania mi nowych Pańskich prac. Dołączam w tym celu swoje adresy.

Z głębokim szacunkiem szczerze oddany

J. Baudouin de Courtenay.

Adresy: 1) do 6 lipca: Kraków, ul. Pędzichów, 12
2) później: Petersburg (Rosja)
И. А. Бодуэн де Куртенэ
Преображенская ул., 16, кв.3.
Петербург

P.S. Znakomita jest polemika za pomocą używania do "tęgości polskich dłoń" – Dzika hałastra!

*Краків, 21.VI.1900*
*вул. Пендзіхув, 12*

Шановний пане колего!

Ласкаво дякую за детальне вияснення. Копію з нього посилаю до Петербурга, додаючи від себе примітку, що, на мою думку, воно є цілком об'єктивне і неупереджене. Не говорить воно на користь ані однієї, ані другої сторони.

Дякую також за обіцянку прислати мені нові Ваші праці. У зв'язку з тим додаю свою адресу.

З глибокою пошаною щиро відданий

Ж. Бодуен де Куртене.

Адреси: 1) до 6 липня: Краків, вул. Пендзіхув, 12

2) пізніше: Петербург (Росія)

І. О. Бодуен де Куртене, Преображенська вул., 16, кв. 3. Петербург

P. S. Чудовою є полеміка за допомогою використання "сили польських кулаків" – Дика зграя!



**9**

*Petersburg, 1/14. II. 1901*
*5-ая рота Измайловского полка, № 6, кв.6*

Szanowny Panie Kolego!

W czasopiśmie "Літературно-Науковий Вістник" (Книжка I. За січень 1901 року, s.32-35 drugiej części) znajduję przekład swego artykułu "Граматичний рід у аріоєвропейських язиках". Bardzo byłbym Panu wdzięczny za wyjednanie mi w redakcji tego zeszytu, który chciałbym posiadać ze względów zrozumiałych. Jeżeli to można uzyskać, w takim razie proszę kazać wysłać zeszyt pod adresem: "Petersburg (Russland) 1-oe отделение Библиотеки Императорской Академии наук Петербург" (bez żadnych dodatków), a mnie tylko zawiadomić korespondencyjnie o wysłaniu.

Byłem onegdaj u prof. Kariejewa; rozmawialiśmy dość dużo o Panu.

W nadziei, że Szan. Pan spełni moją prośbę, pozostaję z głębokim szacunkiem

J. Baudouin de Courtenay

*Петербург, 1/14. II. 1901*
*5-та рота Ізмайловського полку, № 6, кв.6*

Шановний пане колего!

У часописі "Літературно-науковий вісник" (Книжка I. За січень 1901 року, стор. 32-35 другої частини) є переклад моєї статті "Граматичний рід у аріоєвропейських язиках". Був би Вам дуже вдячний, якби виклопотали в редакції для мене той випуск, який хотів би мати із

зрозумілих причин. Якщо то можна одержати, тоді прошу казати вислати випуск на адресу: "Петербург (Росія) 1-е відділення Бібліотеки Імператорської Академії наук Петербург" (без жодних додатків), а мене тільки сповістити кореспонденційно про вислання.

Був позавчора у проф. Карєєва, розмовляли дуже багато про Вас.

З надією, що шановний пан виконає моє прохання, залишаюся з глибокою пошаною

Ж. Бодуен де Куртене.



****10****

*Petersburg, 24 III/6. IV. 1901*
*5 рота Измайл[овского] п[олка], № 6, кв.6*

Szanowny i kochany Panie Kolego!

Dzięki za książkę "Вісника", którą w swoim czasie otrzymałem przez Akademię. Również otrzymałem w jesieni odbitki z Pańskich prac "Карпатор[уське] письм[енство XVII-XVIII вв.]", "Слово о Лаз[аревѣ] воскр[есеніи]", "Апокриф[ічне] Єван[геліе] псевдо-Матвія [і його сліди в українсько-руським письменстві]". Za to wszystko także dzięki. Oczywiście za przekład mego referatu o rodzaju gramatycznym mogę być Panu tylko wdzięczny.

Profesor Kasiejew występował teraz publicznie (tj. z cicha publicznie, tak jak to tu jest jedynie możliwe), podpisując protest literatów przeciwko sposobowi prowadzenia "bitwy" przed Kazańskim soborem i w naszej cerkwi.

Prof. Wiesiełowskij jest całkiem zdrów; kiedym mu wspomniał o Panu i o Pańskim przypuszczeniu, że się może na Pana gniewa, roześmiał się i zapewnił mię, że żywi dla Pana wielki szacunek i sympatię. Zapisał sobie u mnie Pański adres i miał wkrótce napisać; nie wiem, czy to zrobił.

Prawdopodobnie za jakieś 6 – 7 tygodni wyjadę w misji naukowej z ramienia tutejszej Akademii nauk. Wstąpię oczywiście do Krakowa, a chciałbym także wstąpić do Lwowa, gdzie mam nawet pewien interes finansowy do załatwienia. Oczywiście bardzo by mi było miło widzieć się z kochanym Panem. Czy Pan wyjeżdża na lato? Jeżeli tak, to w jakim mianowicie czasie?

Żona piękne ukłony łączy. Ja zaś serdecznie Pana pozdrawiając, pozostaję zawsze oddany

J. Baudouin de Courtenay

*Петербург, 24.III/6.IV. 1901*
*5 рота Ізмайл[овського] п[олку], № 6, кв.6*

Шановний і коханий пане колего!

Вдячний за примірник "Вісника", який свого часу отримав через Академію. Водночас отримав восени відбитки Ваших праць "Карпатор[уське] письм[енство XVII-XVIII вв.]", "Слово о Лаз[аревѣ] воскр[есеніи]", "Апокриф[ічне] Єван[геліє] псевдо-Матвія [і його сліди в українсько-руському письменстві]". За те все також вдячний. Зрозуміло, за переклад моєї статті про граматичний рід можу бути Вам тільки вдячним.

Проф. Касєєв виступав тепер публічно (тобто стиха публічно, так як то тут є єдино можливим), підписавши протест літераторів проти способу проведення "битви" перед Казанським собором і в нашій церкві.

Проф. Веселовський цілком здоровий; коли йому згадав про Вас і про Ваше припущення , що може на Вас гніватися, розсміявся і запевнив мене, що почуває до Вас велику пошану і симпатію. Записав собі в мене вашу адресу і мав незабаром написати; не знаю, чи то зробив.

Ймовірно за якісь 6-7 тижнів виїду з науковою місією за дорученням тутешньої Академії наук. Заїду, очевидно, до Кракова і хотів би також заїхати до Львова, де маю навіть залагодити певну фінансову справу. Зрозуміло, дуже мені було б мило побачитися з коханим паном. Чи Ви виїжджаєте на літо? Якщо так, то в який саме час?

Дружина приєднує найкращі вітання. А я сердечно вітаючи Вас, залишаюся завжди відданим

Ж. Бодуен де Куртене



****11****

*Kraków, 19. VIII. 1902*

Szanowny Panie Kolego!

Jest to spóźniona odpowiedź na list, przywieziony przez dra Kocowskiego, którego proszę pozdrowić. Dziękuję bardzo za nadesłany mi do Petersburga "Etnograficzny zbiornik". Czy zna Pan niejakiego Bresnitza von Sydażoff "Panslavistische Agitation in Oesterreich – Ungarn", gdzie ja wraz z Beon[*nierozbirliwo*] i Zdziechowskim (!!!) jestem przedstawiony jako agent Pobiedonoscewa? O wydaniu prac zmarłego Dikarewa rozmawiałem z dr. Kocowskim. Zapomniałem tylko oddać p. K-mu korespondencję D-wa ze mną; ale, jeżeli Panowie zechcą, będę mógł przesłać to z Petersburga. Listu Dikarewa "o alternacjach fonet." nie otrzymałem; więc musiałbym go najpierw widzieć dla zdecydowania, czy nadaje się do publikacji. Parę słów o Dikarewie mógłbym napisać.

Z prawdziwym szacunkiem szczerze oddany

J. Baudouin de Courtenay

Adres:
1) do 5 września: Kraków, poste restante
2) później: Petersburg (jak zwykle)

*Краків, 19. VIII. 1902*

Шановний пане колего!

Це запізніла відповідь на лист, привезений д-ром Коцовським, якого прошу вітати. Дуже дякую за надісланий мені до Петербурга "Етнографічний збірник". Чи Ви знаєте якогось Бресніца фон Сидажофф

"Panslavistische Agitation in Oesterreich – Ungarn"[1], де я разом з Беон[*нерозбірливо*] і Здзєховським (!!!) представлений як агент Побєдоносцева? Про видання праць померлого Дікарєва говорив із д-ром Коцовським. Забув тільки віддати п. К[оцовсько]му листування Д[ікарє]ва зі мною; але, якщо панове захочуть, зможу прислати його з Петербурга. Листа Дікарєва "про фонет[ичні] альтернації" не отримав; отож мусів би його найперше бачити для з'ясування, чи надається до публікації. Кілька слів про Дікарєва міг би написати.

З правдивою пошаною щиро відданий

Ж. Бодуен де Куртене

Адреса:

1) до 5 вересня: Краків, poste restante[2]

2) пізніше: Петербург (як звичайно)

[1] Панславістична агітація в Австро-Угорщині (нім.). – *Упорядник.*

[2] Почта, до запитання.



****12****

*Petersburg, 17/30. X. 1902*

*5 рота Изм[айловского] п[олка], № 3, кв.9*

Szanowny Panie Doktorze!

W przyszły poniedziałek 21. X (3 list[opada]), obchodzić będziemy "jubileusz" 30-letniej działalności naukowej i profesorskiej Fortunatowa 1) przez wręczenie mu o 2-ej w jego własnym mieszkaniu "Сборника статей", wydanego na jego cześć, 2) przez obiad o godz. 5-ej w mieszkaniu Szachmatowa. Czy nie zechciałby kochany Pan, albo sam, albo też do spółki z Hruszewskim, Kocowskim, Kołesą i in. przyjąć udział w tym obchodzie przez przysłanie telegramu (oczywiście w języku małoruskim czyli ukraińskim). Fortunatow był zawsze człowiekiem bezstronnym i sprawiedliwym i nigdy nie aprobował gnębienia Małorusów czyli Ukraińców. Z tej więc strony nie może być żadnych skrupułów, a zasługi naukowe jubilata są chyba dosyć znane.

Dla pewności, ze względu na częste spóźnianie telegramów, lepiej skierować telegram do Szachmatowa. Na wszelki wypadek podaję oba adresy.

Pozostaję z prawdziwym szacunkiem i niezmienną przyjaźnią

J. Baudouin de Courtenay

Adresy: 1) Fortunatow: Петербург (Petersburg), Кабинетская (Kabinietskaja), 20, Profesor Fortunatow (проф.Фортунатов)

2) Szachmatow: Петербург (Petersburg), Академия наук (Akadémie des Sciences), Академик Шахматов (Akademik Szachmatow)

*Петербург, 17/30. X. 1902*
*5 рота Ізм[айловського] п[олку], № 3, кв.9*

Шановний пане докторе!

В наступний понеділок, 21. X (3 лист[опада]), будемо відзначати "ювілей" 30-літньої наукової і професорської діяльності Фортунатов 1) врученням йому о 2-ій в його власному помешканні "Сборника статей", виданого на його честь, 2) обідом у 5-ій у помешканні Шахматова. Чи не захотіли б Ви, коханий, або сам, або разом з Грушевським, Коцовським, Колессою і ін. взяти участь у тому відзначенні присланням телеграми (зрозуміло, малоруською, тобто українською мовою). Фортунатов був завжди неупередженою і справедливою людиною і ніколи не схвалював гноблення малоросів, тобто українців. Отож з цього боку не може буги жодних вагань, а наукові заслуги ювіляра досить відомі.

Для певності, з огляду на часте запізнення телеграм, краще відправити телеграму до Шахматова. На всякий випадок подаю обидві адреси.

Залишаюсь з правдивою пошаною і незмінною приязню
Ж. Бодуен де Куртене.

Адреси: 1) Фортунатов: Петербург, Кабінетська, 20, професор Фортунатов,

2) Шахматов: Петербург, Академія наук, академік Шахматов.



****13****

*Petersburg, 1/14. XI. 1902*
*5 рота Изм[айловского] п[олка], № 3, кв.9*

Szanowny i kochany panie Doktorze!

Dzięki za wiadomość o p. Bresnitz von Sydażoff; więc jest to czysty polonus, berenetus et possessionatus, a nie, jak sądziłem, Polak wyznania mojżeszowego.

Odbitki Pańskiego artykułu o ciemnym miejscu Bogorodicy dotychczas nie otrzymałem; więc będę za nią wdzięczny. Artykuł z "Zeit" o M. Konopnickiej sprawił mi prawdziwą przyjemność.

Telegram Panów dla Fortunatowa nadszedł w sam czas, tak że mogłem go odczytać na jubileuszowym zebraniu u samego jubilata. Inne telegramy odczytywał Porzeziński, a ja tylko jeden lwowski. Był także drugi ze Lwowa, od prof. Kaliny, ale ten przyszedł dopiero w nocy. Prof. Wesełowskij nie obchodził wcale jubileuszu; było to latem, a on sam był na wsi i otrzymał tylko parę powinszowań. Rozumiem słodycze Pańskiej pracy korektorskiej, gdyż sam jestem teraz pogrążony w korektach od rana do nocy.

Serdeczne pozdrowienia od szczerze oddanego
J. Baudouin de Courtenay

*Петербург, 1/14. XI. 1902*
*5 рота Ізм[айловського] п[олку], № 3, кв.9*

Шановний і коханий пане докторе!

Вдячний за відомість про п. Бресніца фон Сидажофф; отже то чистий поляк старого складу, berenetus et possessionatus[1], а не, як я думав, поляк іудейського віросповідування.

Відбитки Вашої статті про темне місце Богородиці дотепер не отримав; отож буду за них вдячний. Стаття в "Zeit" про М. Конопніцьку зробила мені справжню приємність.

Телеграма панів для Фортунатова надійшла дуже вчасно, так що міг її зачитати на ювілейному зібранні в самого ювіляра. Інші телеграми зачитував Поржезінський, а я тільки одну львівську. Була також друга зі Львова від проф. Каліни, але та прийшла щойно вночі. Проф. Веселовський зовсім не відзначав ювілею; було то влітку, а він сам був у селі і отримав лише кілька поздоровлень. Розумію насолоду Вашої коректорської праці, тому що сам зараз занурений в коректах від ранку до ночі.

Сердечні поздоровлення від щиро відданого

Ж. Бодуена де Куртене

[1] Благородного походження (лат.). – Упорядник.



**14**

*Petersburg, 6/19. II. 1904*
*Могилевская, 23, кв. 10*

Szanowny Panie Kolego!

Mniej więcej 10 dni temu pisałem do p. Hnatiuka, prosząc go o przysłanie mi zeszytu styczniowej "Literaturno-naukowego wiśnika" (1904. Книжка I). W zeszycie tym jest przekład mego odczytu "Платонічний панславізм", więc uważam za słuszne jego nadesłanie. Nie wiem, czy p. Hnatiuk nie otrzymał mej kartki, czy też może nie chce spełnić mego życzenia. Wobec tego pozwalam sobie zwrócić się do Szan. Pana z prośbą o zarządzenie, ażeby mi ów zeszyt "Вісника" wysłano pod adres: Petersburg, Bibliothèque de l'Académie Impérial des Sciences. Section slave (Библиотека Импер[аторской] Академии наук, Славянский отдел) (bez żadnych innych dodatków), zawiadamiając mię o wysłaniu.

Serdecznie pozdrawiam

J. Baudouin de Courtenay

*Петербург, 6/19. II. 1904*
*Могилевська, 23, кв. 10*

Шановний пане колего!

Десь 10 днів тому писав до п. Гнатюка, прохаючи його прислати мені січневий випуск "Літературно-наукового вісника" (1904. Книжка I). В тому випуску є переклад моєї доповіді "Платонічний панславізм", отож вважаю слушним його надіслання. Не знаю, чи п. Гнатюк не отримав моєї листівки, чи може не хоче виконати мого побажання. З огляду на те дозволю собі звернутись до

шановного пана з проханням розпорядитися, щоб мені той випуск "Вісника" вислали на адресу: "Петербург, Бібліотека Імператорської Академії наук, Слов'янський відділ" (без жодних інших додатків), повідомивши мене про вислання.

Сердечно вітаю

Ж. Бодуен де Куртене



**15**

*Petersburg, 13/26. II. 1906*
*Могилевская, 23, кв. 10*

Szanowny Panie Kolego!

Serdecznie dziękuję za list z 1 lutego i za wyrażone w nim życzenia.

Muszę tylko zrobić małą poprawkę. Był to "jubileusz" nie 40-letniej pracy profesorskiej, ale tylko 40-letniej mojej działalności naukowo-literackiej. Przed 40-u laty, w początku roku 1865[1] (mając lat 19) wydałem broszurkę, zawierającą przekład rozprawy J. Purkyněgo "O korzyściach z rozprzestrzenienia alfabetu łacińskiego w dziedzinie języków słowiańskich". Inde irae.

Dzięki również serdeczne za Pańskie prace, które w swoim czasie otrzymałem.

Dziś znowu wręczono mi egzemplarz "Наукового збірника, присвяченого професорові М. Грушевському..." Prawdopodobnie zawdzięczam go Pańskiemu pośrednictwu; więc również dzięki.

Kwestionariusz Tow[arzystwa] Geogr[aficznego] z Pańskimi przyczynkami przesłałem komisji. Zużytkują go z wdzięcznością.

Zapewne otrzymał Pan z Krakowa egz[emplarz] mojej "Kwestii polskiej ...". Wkrótce otrzyma Pan "Ze zjazdu antonomistów ...".

Życząc kochanemu Koledze wszystkiego najlepszego, pozostaję szczerze oddany

J. Baudouin de Courtenay

[1] У листі помилково 1905. – *Упорядник.*

*Петербург, 13/26. II. 1906*
*Могілевська, 23, кв. 10*

Коханий пане колего!

Сердечно дякую за лист від 1 лютого і за висловлені в ньому побажання.

Мушу тільки зробити малу поправку. Був то "ювілей" не 40-літньої професорської праці, а тільки моєї 40-літньої науково-літературної діяльності. 40 років тому, на початку 1865 року[1] (маючи 19 років) я видав брошурку, яка містила переклад трактату Я. Пуркинє "Про вигоди з розповсюдження латинського алфавіту в слов'янських мовах" Inde irae[2].

Сердечна подяка також за Ваші праці, які свого часу отримав.

Сьогодні знову вручено мені екземпляр "Наукового збірника, присвяченого професорові М. Грушевському...". Правдоподібно, завдячую його Вашому посередництву; за що теж вдячний.

Питальник Геогр[афічного] тов[ариства] з Вашими додатками послав Комісії. Використають його з вдячністю.

Напевно Ви отримали з Кракова екз[емпляр] мого "Польського питання...". Незабаром отримаєте "Зі з'їзду антономістів...".

Бажаючи коханому колезі всього найкращого, залишаюся щиро відданим

Ж. Бодуен де Куртене

[1] У листі помилково 1905. – *Упорядник.*
[2] Звідси подразнення (лат.) – *Упорядник.*



## *ПРИМІТКИ*

## ЛИСТИ ІВАНА ФРАНКА

**1**

ДО І. О. БОДУЕНА ДЕ КУРТЕНЕ

*Львів, 5 вересня 1896 р.*

В оригіналі друкується вперше.

Вперше надруковано в українському перекладі: Твори: В 20 т. – Т. 20. – С. 567-568.

Подається за автографом (ІЛ. – Ф. – 3. – № 932).

Бодуен де Куртенє Іван (Ян-Ігнат-Ніцислав) Олександрович (1845-1929) – російський і польський мовознавець, професор Варшавського, Краківського і Петербурзького університетів, академік Краківської АН (з 1887 р.), член-кор. Петербурзької АН (з 1897 р.).

"Резьянские тексты" я одержав... – книгу І. О. Бодуена де Куртене "Материалы для южнославянской диалектологии и этнографии. I. Резьянские тексты...", Спб., 1895.

**2**

ДО І. О. БОДУЕНА ДЕ КУРТЕНЕ

*Львів, 27 січня 1898 р.*

В оригіналі друкується вперше.

Вперше надруковано в українському перекладі: Твори: В 20 т. Т. 20. – с. 575-576.

Подається за автографом (ІЛ. – Ф. – 3. – № 933).

Ваша брошура про фальшиву фасію... – "Цензурные мелочи" (Краків, 1898). У цій брошурі вміщено працю І. О. Бодуена де Куртене "Из новейшей польской поэзии" з перед мовою автора про відображення в польській літературі гоніння на поляків у Німеччині. Царська цензура у 1897 р. заборонила публікувати цю працю й в російських журналах.

...працю "Похід Хмельницького в сучасних польських, латинських і українських віршах". – Праця І. Франка "Хмельниччина 1648-1649 років в сучасних віршах". – ЗНТШ, 1898, кн. 3 і 4, с. 1-114.

Музей Чарторийських у Кракові – історичний та етнографічний музей, заснований польським магнатом Владиславом Чарторийським (1828-1894).

...каталогу п. Коженьовського... – Dr. Joseph Korzeniowski. Catalogus codicum manuscriptorum Musei principium Czartoryski cracoviensis, t. t. I-IV. Краків, 1887-1893.

Коженьовський Юзеф (1863-1921) – польський історик, архівіст, видавець архівних історико-літературних матеріалів.

Нарушевич Адам Станіслав (1733-1796) – польський історик і поет, представник дворянського Просвітительства.

## 3

## ДО І. О. БОДУЕНА ДЕ КУРТЕНЕ

*[Львів, друга половина лютого 1898 р.]*

В оригіналі друкується вперше

Вперше надруковано в українському перекладі: Твори: В 20 т. – Т. 20. - с. 575-576.

Датується орієнтовно на підставі змісту. Це – відповідь на лист І. О. Бодуена де Куртене від 11 лютого 1898 р. (ІЛ. – Ф. – 3. – № 1626).

Подається за автографом (ІЛ. – Ф. – 3. – № 934).

Що торкається справи з Міцкевичем... – Йдеться про статтю І. Франка "Поет зради", надруковану у віденському тижневику "Die Zeit".

відверталися від українців у зв'язку з Вавелем... – У колишній резиденції польських королів, краківському замку Вавелі, поховані національні герої Польщі і польські королі. 1890 р. сюди з Парижа перевезено прах А. Міцкевича.

Стапінський Ян (1867-1946) – польський політичний діяч і журналіст, голова польської людової партії в Галичині, редактор журналу "Przijaciel ludu".

Красінський Зигмунт (1812-1859) – польський поет, представник реакційного романтизму в польській літературі.

Сен-сімоністи – прихильники і послідовники вчення одного із засновників утопічного соціалізму, французького соціаліста-утопіста Анрі-Клода Сен-Сімона (1760-1825).



## 4

## ДО І. О. БОДУЕНА ДЕ КУРТЕНЕ

*Львів. 19 червня 1900 р.*

В оригіналі друкується вперше.

Вперше надруковано в українському перекладі: Твори: В 20 т. Т. 20. - с. 586-587.

Подається за автографом (ІЛ. – Ф. – 3. – № 935).

...Ваш лист з д[ня] 17 б[іжучого] м[ісяця]. – І. О. Бодуен де Куртене просить І. Франка висловити свою думку з приводу суперечки між редакціями газет "Kraj" і "Северный курьер", що була викликана вміщенням в останній кількох кореспонденцій І. Франка під спільною назвою "Письма из Австрии" ("Северный курьер", 1899, №1, 15, 24, 32, 48, підписано криптонімом "И-о").

"Северный курьер" – щоденна російська політична і літературна газета, виходила в Петербурзі протягом 1899-1900 рр. За поширення прогресивних поглядів заборонена урядом. До співпраці з цією газетою І. Франка залучив її редактор Костянтин Іванович Арабажин (1866-1929) – російський і український літературознавець, письменник (див. його листи до І. Франка: ф. 3, № 1602, 1603, 1605, 1608, 1612, 1620, 1638).

...Розкриття мого псевдоніму... – І. О. Бодуен де Куртене запитує у листі, чи І. Франко не ображений тим, що редакція газети "Kraj" в № 49, 59 за 1899 р. і №7 за 1900 р. намагалася дати зрозуміти читачам, що автором статей у газеті "Северный курьер" за 1899 р. є І.Франко.

## 5

## ДО І. О. БОДУЕНА ДЕ КУРТЕНЕ

*Львів, 19 січня 1902 р.*

В оригіналі друкується вперше.

Вперше надруковано в українському перекладі: Твори: В 20 т. Т. 20. - с. 593-594.

Подається за автографом (ІЛ. – Ф. – 3. – № 836).

...Спогади про Дикарєва... – І. О. Бодуен де Куртене не подав своїх спогадів до збірника праць М. Дикарєва "Посмертні писання з поля фольклору й міфології", надрукованих у "Збірнику філологічної секції Наукового товариства імені Шевченка", т. VI, 1903 р.

6

ДО І. О. БОДУЕНА ДЕ КУРТЕНЕ

*Львів, 18 лютого 1904 р.*

В оригіналі друкується вперше.

Вперше надруковано в українському перекладі: Літ. спадщина. – С. 482-483.

Подається за автографом (ІЛ. – Ф. – 3. – N° 937).

...виписки з цікавої Вашої доповіді. – І. Франко має на увазі доповідь І. О. Бодуена де Куртене "Платонічний панславізм", виголошену 18 червня 1903 р. у Кракові й опубліковану в перекладі В. Гнатюка в ЛНВ (1904, кн. 1, с. 32-46).

...відбитки з моїх праць... – Йдеться про "Карпаторуське письменство", що друкувалося в ЗНТШ (1900), " Слово о Лазаревh воскресеніи " в ЗНТШ (1900); "Апокрифічне євангеліє Псевдо-Матвія і його сліди в українсько-руському письменстві" в ЗНТШ (1900); "Студії на полі карпаторуського письменства XVII-XVIII вв." в ЗНТШ (1901). Див. т. 32 цього видання.

...про ксьондза Петрушевича... – стаття І. Франка "О. Антін Петрушевич. Ювілейна сильветка" (ЛНВ, 1901, кн. 3, с. 171-192).

...про Ключ Гримайлівський... – "Гримайлівський Ключ в р. 1800. Історико-економічна студія". Надрукована 1900 р. в "Часописі правничій і економічній", т. 1, с. 1-51.

Карєєв Микола Іванович (1850-1931) – російський історик і публіцист. І. Франко був знайомий з М. Карєєвим, 1904 р. підписався під привітанням, надісланим вченому з нагоди 35-річчя його наукової діяльності від імені Наукового товариства імені Шевченка (надруковане в "Хроніці" НТШ, 1904, № 20, вип. 4, с. 18).

## ЛИСТИ БОДУЕНА ДЕ КУРТЕНЕ

1

ДО І. ФРАНКА.

*Краків, 5. VIII. 94*

В оригіналі і в перекладі друкується вперше.

Подається за автографом (ІЛ. – Ф. – 3. – № 1628).

Щепановський Станіслав (1846-1900) – польський економіст, юрист, письменник, всебічно розвинена особистість. З 1886



року – посол австрійського парламенту, з 1889 року – Галицького крайового сейму. Демократ, ідеолог народного відродження, автор низки праць. З 1895 року видавав суспільно-політичну газету "Slowo polskie ", яка незабаром стала рупором національних демократів.

Войцех Дідушицький – (1848-1909). Народився у с. Єзупіль біля Станіславова, помер у Відні. Політик, філософ, есеїст, фахівець у галузі історії мистецтва, письменник. Публікації: "Богдан Хмельницький" (1873), "Афіни" (1878), "Історія філософії" (1914). Переклав Софокла і Шекспіра.

"Kurier Lwowski" – польська щоденна газета, яка виходила у Львові з 1883 по 1926 р. З 1887 р. до 1897 р. І. Франко був її співробітником.

Яніна Б. де К. – дружина Б. де Куртене Яніна.

2

ДО І. ФРАНКА.

*Краків, 12.II.96*

В оригіналі і в перекладі друкується вперше.

Подається за автографом (ІЛ. – Ф. – 3. – № 1613).

"Життя і слово" – літературно-науковий і громадсько-політичний журнал. Виходив у 1894-1997 рр. у Львові за редакцією І. Франка раз на два місяці, з липня 1996 р. – щомісяця.

"Резьянские тексты" – Йдеться про книжку Б. де Куртене "Материалы для южнославянской диалектологии и этиографии. I. Резьянские тексты...", опубліковану в 1895 р. в Санкт-Петербурзі.

"Proroctwo Mefodiusza Patarskiego" – рукопис апокрифа польською мовою в перекладі з XVII ст., який зберігався в Оссолінеумі.

"Pracy filologiczne" – науковий журнал, який варшавські філологи Карлович і Кринський почали видавати в 1885 р.

п. Вислоух – Вислоух Болеслав (1855-1937) публіцист і громадський діяч, редактор львівських періодичних видань "Prawo ludu", "Przyjaciel ludu", "Kurjer Lwowski".

"Jeszcze Polska nie zginieła" – гімн Польщі

3

ДО І. ФРАНКА.

*Краків, 16. VII. 96*

В оригіналі і в перекладі друкується вперше.

Подається за автографом (ІЛ. – Ф. – 3. – № 1662).

Щедрін-Салтиков – Щедрін Михайло Євграфович (1826-1889) – російський письменник-сатирик.

4

ДО І. ФРАНКА.

*Краків, 11. II. 98*
*вул. Пендзіхув, 12*

Лист в оригіналі вперше надруковано як додаток до статті В.Грещука "Із правдивою пошаною щиро відданий... " Листи Бодуена де Куртене до Івана Франка" // Ukraina. Teksty i konteksty: Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Stefanowi Kozakowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin. – Warszawa, 2007. – S. 336-337.

В перекладі друкується вперше.

Подається за автографом (ІЛ. – Ф. – 3. – № 1626).

... копію вказаних Вами рукописних уривків – Йдеться про вірші про Б. Хмельницького, рукописи яких зберігались у Музеї Чарторийських у Кракові.

"Mnemosynon epitaphiale" – один із творів про Б.Хмельницького латинською мовою, текст якого І.Франко попросив йому переписати.

музей Чарторийських – історичний та етнографічний музей у Кракові, заснований польським магнатом Владиславом Чарторийським (1828-1894 рр.).

"Бунт Хмельницького" – йдеться про працю І.Франка "Хмельниччина 1648-1649 років в сучасних віршах", опубліковану в ЗНТШ, 1898, кн. 3 і 4, с.1-114.

"Życie" – програмний журнал літературного угруповання "Молода Польща", який пропагував ідеї "мистецтва для мистецтва". Виходив у Кракові в 1897-1900 рр.

... Мій виступ про пристрасть – Йдеться про брошуру Б. де Куртене "Цензурные мелочи", опубліковану в 1898 р. в Кракові.

"Naprzód" – газета, орган польських соціал-демократів; виходила в Кракові з 1892 до 1919 р.



"Słowo polskie" – польська газета демократичного спрямування, видавалася у Львові в 1895-1934 рр.

... порушити Вашу справу – мова йде про реакцію поляків на статтю І.Франка "Ein Dichter des Verrathes", опубліковану в 1897 р. у віденському тижневику " Zeit" (№136, 08.05).

Міцкевич – Міцкевич Адам Бернард (1798-1855 рр.) – великий польський поет і діяч національно-визвольного руху.

Бадені Казимир (1846-1909 рр.) – австрійський реакційний діяч, у 1888-1895 рр. намісник Галичини. Будучи у 1895-1897 рр. міністром-президентом Австро-Угорщини, жорстоко розправився з радикально-демократичним рухом у Галичині, зокрема, в 1897 р. під час парламентських виборів за його наказом було вчинено розправу над місцевим населенням – 10 осіб убито, 19 – поранено, 769 заарештовано; ці криваві вибори увійшли в історію під назвою "баденівських".

... проти Вашої габілітації... – йдеться про габілітацію І. Франка у Львівському університеті в 1894 р. Незважаючи на те, що І. Франко з успіхом пройшов усі етапи процедури габілітації, Бадені і галицькі реакційні кола не допустили його до університетської кафедри.

... Вашого обрання послом до державної ради... У 1895, 1898 рр. Радикальна партія висунула І. Франка на посла віденського парламенту і галицького сейму, але, через виборчі маніпуляції адміністрації і провокації ідеологічних та політичних противників, без успіху.

"Основи суспільности" – повість І. Франка, яка друкувалася в журналі "Житє і слово" в 1894-1895 рр.

проф. Каліна – Каліна Антоній (1846-1908 рр.) – польський славіст, лінгвіст і етнограф, завідувач кафедри слов'янської філології у Львівському університеті.

5

ДО І. ФРАНКА.

*Краків, 26. II. 98*
*вул. Пендзіхув, 12*

В оригіналі і в перекладі друкується вперше.

Подається за автографом (ІЛ. – Ф. – 3. – № 1628).

**6**

ДО І. ФРАНКА.

*Краків, 20.VI. 98*
*вул.Пендзіхув, 12*

Лист в оригіналі вперше надруковано як додаток до статті В.Грещука "Із правдивою пошаною щиро відданий... " Листи Бодуена де Куртене до Івана Франка" // Ukraina. Teksty i konteksty: Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Stefanowi Kozakowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin. – Warszawa, 2007. – S. 338-340.

В перекладі друкується вперше.

Подається за автографом (ІЛ. – Ф. – 3. – № 1626).

Валенрод – герой поеми А.Міцкевича "Конрад Валенрод", зображений литовським патріотом, який заради національного визволення йде на співпрацю з німцями, щоб у слушний час завдати їм нищівного удару.

Спасовіч – Спасовіч Володимир Данилович (1829-1906) – поляк за походженням, російський учений-публіцист, юрист, критик та історик літератури, професор Петербурзького університету (1857-1861), один із засновників петербурзького тижневика "Kraj", у якому друкувався І. Франко.

"Kraj" – польський громадсько-політичний часопис проурядового напряму; виходив у Петербурзі впродовж 1882-1909 рр.

Красінський – Красінський Зигмунт (1812-1859 рр.) – польський поет-романтик.

Словацький – Словацький Юліуш (1809-1849) – великий польський поет-демократ.

Краледворський і Зеленогурський рукописи – збірники стилізацій під народний героїчний епос, що його створили філолог і поет В. Ганка та літератор Й.Лінда. Видані у 1819 і 1820 р. як пам'ятки старочеської народної поезії X ст., нібито знайдені відповідно в м. Краловий Дворець і в Зеленогурському монастирі. До 80-х рр. XIX ст. вважалися оригінальними творами.

Дерпту – колишня назва Тарту – міста в Естонії. Бодуен де Куртене у 1883-1893 рр. працював у Дерптському університеті

"Русский вестник" – російський літературний і політичний журнал, який виходив 1856-1906 рр. у Москві й Петербурзі. В перші роки видання мав помірковано-ліберальний напрям, згодом перейшов на реакційні позиції.

"Новое время" – орган реакційних дворянських і бюрократичних кіл Росії. Газета виходила в Петербурзі у 1868-1917 рр.

Пушкін – Пушкін Олександр Сергійович (1799-1837 рр.) – великий російський письменник, родоначальник нової російської літератури.



... статтю Моната – Йдеться про статтю віденського вченого Генріха Моната "Поет зради: Відповідь на статтю д-ра І. Франка", опубліковану у віденському тижневику "Die Zeit" (1987. – №138).

Рамулт Стефан (1859-1913) – дослідник Кашубського Помор'я, обстоював думку про самобутність і окремішність кашубської мови, автор "Словника поморської мови, або кашубської" (1888), співзасновник Людознавчого Товариства у Львові, член мовної комісії ПАН.

Дрейфуса справа – сфабрикована французькою реакційною вояччиною судова справа капітана французького генерального штабу А. Дрейфуса (єврея за національністю), якого безпідставно звинуватили у шпигунстві на користь Німеччини. Дрейфуса засудили на довічне ув'язнення (1894 р.). На захист Дрейфуса виступив серед інших і Е. Золя з відкритим листом до президента Республіки "Я звинувачую". Під тиском громадськості Дрейфус у 1899 р. був помилуваний, а в 1906 р. – реабілітований.

Κρυπτάδια – збірки сороміцького фольклору різних народів, що видавалися з науковою метою в Парижі. У 1898 р. вийшла така збірка українською фольклору: Folklore de L'Ukraine. Extr. des Κρυπτάδια, t.V, 1895. До цього видання ввійшли і матеріали, подані І. Франком.

**7**

ДО І. ФРАНКА.

*Краків, 17. VI. 1900*
*вул. Пендзіхув, 12*

В оригіналі і в перекладі друкується вперше.

Подається за автографом (ІЛ. – Ф. – 3. – № 1624).

"Северный вестник" – Йдеться про "Северный курьер" щоденну російську політичну й літературну газету, яка виходила в Петербурзі протягом 1899-1900 рр.

**8**

ДО І. ФРАНКА.

*Краків, 21. VI. 1900*
*вул. Пендзіхув, 12*

В оригіналі і в перекладі друкується вперше.

Подається за автографом (ІЛ. – Ф. – 3. – № 1624).

**9**

ДО І. ФРАНКА.

*Петербург, 1/14. II. 1901*

*5-та рота Ізмайловського полку, № 6, кв.6*

В оригіналі і в перекладі друкується вперше.

Подається за автографом (ІЛ. – Ф. – 3. – № 1620).

"Літературно-науковий вісник" – щомісячний художній, науковий і публіцистичний журнал. Виходив у Львові з 1898 р. за редакцією М. Грушевського, В. Гнатюка і І. Франка. До 1906 р. Франко був одним із редакторів ЛНВ і керував там відділом літератури і критики.

**10**

ДО І. ФРАНКА.

*Петербург, 24.III/6.IV. 1901*

*5 рота Ізмайл[овського] п[олку], № 6, кв.6*

В оригіналі і в перекладі друкується вперше.

Подається за автографом (ІЛ. – Ф. – 3. – № 1620).

Веселовський Олександр Миколайович– Веселовський Олександр Миколайович (1838-1906) – російський літературознавець, фольклорист та етнограф, професор Петербурзького університету, академік Петербурзької АН з 1881 р.

**11**

ДО І. ФРАНКА.

*Краків, 19. VIII. 1902*

В оригіналі і в перекладі друкується вперше.

Подається за автографом (ІЛ. – Ф. – 3. – № 1628).

Коцовський – Коцовський Володимир Іванович (1860-1921) – український літературознавець, публіцист народовського напряму, співробітник журналу "Зоря", газети "Діло" та інших галицьких періодичних видань, приятель І. Франка.

"Етнографічний збірник" – серія видань Етнографічної комісії Наукового товариства ім. Шевченка, вийшло 40 тт. впродовж 1895-1929 рр. за редакцією В. Гнатюка, І. Франка, С. Людкевича та ін.

Маріан Здзеховський (1861-1938 рр.) – польський реакційний історик літератури.



Побєдоносцев – Победоносцев Костянтин Петрович (1827-1907) – державний діяч царської Росії. В 1880-1905 рр. – обер-прокурор Синоду. Натхненник реакційних заходів уряду Олександра III, проведених у Росії у 1889-1894 рр. з метою зміцнення самодержавства і обмеження реформи 60-70-х рр. XIX ст. Провідник політики великодержавного шовінізму і національного гноблення.

Дікарєв – Дікарєв Митрофан Олексійович (1854-1899 рр.) російський і український фольклорист і етнограф.

**12**

ДО І. ФРАНКА.

*Петербург, 17/30. X. 1902*

5-та рота Ізм[айловського] п[олку], № 3, кв.9

В оригіналі і в перекладі друкується вперше.

Подається за автографом (ІЛ. – Ф.3. – № 1614).

Фортунатов – Фортунатов Пилип Федорович (1848-1914) російський філолог, академік Петербурзької Академії наук (з 1898 р.), професор Московського університету

Шахматов – Шахматов Олексій Олександрович (1864-1920 рр.) російський філолог, академік Петербурзької Академії наук (з 1897 р.), голова Відділення російської мови і словесності АН (1906-1920), професор Петербурзького університету

Грушевський – Грушевський Михайло Сергійович (1866-1934) видатний український історик, організатор української науки, політичний діяч і публіцист, академік АН УРСР з 1924 р. та АН СРСР з 1929 р.

Колесса – Колесса Олександр Михайлович (1867-1945) український мовознавець і літературознавець, професор Львівського університету і Карлового університету в Празі.

**13**

ДО І. ФРАНКА.

*Петербург, 1/14. XI. 1902*

*5-та рота Ізм[айловського] п[олку], № 3, кв.9*

В оригіналі і в перекладі друкується вперше.

Подається за автографом (ІЛ. – Ф. – 3. – № 1628).

М. Конопніцька – Конопніцка Марія (1842-1910) – польська письменниця. Йдеться про статтю І. Франка "Марія Конопніцька", вперше надруковану німецькою мовою в тижневику "Die Zeit", 1902, №421, 25 жовтня, С. 40-42

Поржезінський – Поржезінський Віктор Карлович (1870-1829) – російський і польський мовознавець, професор Московського, Люблінського і Варшавського університетів, академік Польської АН з 1927 р.

**14**

ДО І. ФРАНКА.

*Петербург, 6/19. II. 1904*
*Могилевська, 23, кв. 10*

В оригіналі і в перекладі друкується вперше.

Подається за автографом (ІЛ. – Ф. – 3. – № 1628).

Гнатюк – Гнатюк Володимир Михайлович (1871-1926) – український фольклорист і етнограф, чл.-кор Петербурзької АН з 1902 р. та академік АН СРСР з 1924 р., член редколегії "Літературно-наукового вісника".

**15**

ДО І. ФРАНКА.

*Петербург, 13/26. II. 1906*
*Могилевська, 23, кв. 10*

В оригіналі і в перекладі друкується вперше.

Подається за автографом (ІЛ. – Ф. – 3. – № 1628).

... трактату Я. Пуркинє – Йдеться про польський переклад праці чеха Я. Пуркинє з 1851 р. "Про вигоди з поширення латинського алфавіту в слов'янські мови".

***



## ЗМІСТ

Василь Ґрещук. "Із правдивою пошаною щиро відданий..." ..... 3

Листи Івана Франка до Бодуена де Куртене ..... 16
1. Від 5 вересня 1896 р. ..... 16
2. Від 27 січня 1898 р. ..... 18
3. Від лютого 1898 р. ..... 21
4. Від 19 червня 1900 р. ..... 27
5. Від 19 січня 1902 р. ..... 31
6. Від 18 лютого 1904 р. ..... 33

Листи Бодуена де Куртене до Івана Франка ..... 35
1. Від 5 серпня 1894 р. ..... 35
2. Від 12 лютого 1896 р. ..... 37
3. Від 16 липня 1896 р. ..... 40
4. Від 11 лютого 1898 р. ..... 42
5. Від 26 лютого 1898 р. ..... 49
6. Від 20 квітня 1898 р. ..... 50
7. Від 17 червня 1900 р. ..... 61
8. Від 21 червня 1900 р. ..... 63
9. Від 14 січня 1901 р. ..... 65
10. Від 6 квітня 1901 р. ..... 67
11. Від 19 серпня 1902 р. ..... 69
12. Від 30 жовтня 1902 р. ..... 71
13. Від 14 листопада 1902 р. ..... 73
14. Від 19 лютого 1904 р. ..... 75
15. Від 26 лютого 1906 р. ..... 77

Примітки ..... 79

14,07

Наукове видання

# Листування Івана Франка та Бодуена де Куртене

Головний редактор: *Василь Головчак*
Комп'ютерний набір: *Ірина Шикеринець, Наталія Манюх*
Комп'ютерна верстка: *Роман Бачкур*

НБ ПНУС
738442

Підп. до друку 15.12.2008.
Формат 60x84/16. Папір офсет. Гарнітура "Times New Roman".
Друк на різографі. Ум. друк. арк. 5.4.
Наклад 200 пр. Зам. 129.

**ISBN ISBN 978-966-640-248-9**

Видавець і виготовлювач
Видавництво "Плай" ЦІТ
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника
76000, м. Івано-Франківськ,
вул. С.Бандери, 1, тел.: 71-56-22
E-mail: vdvcit@pu.if.ua
*Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 2718 від 12.12.2006.*